

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Bitva u Kurska

Václav Hlinovský

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

Bitva u Kurska

Václav Hlinovský

Vedoucí práce:

Prof. PhDr. Aleš Skřivan, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval Prof. PhDr. Aleši Skřivanovi, Ph.D. za odborné vedení mé práce.

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Světová válčiště.....	2
2.1	Po Stalingradu	4
3	Před bitvou.....	5
3.1	Vojensko-politická situace na jaře 1943	5
3.2	Plánování operace Citadela	8
3.3	Přípravy a odklady.....	10
4	Hospodářské možnosti.....	15
4.1	Výzbroj	18
4.2	Velení.....	23
5	Rozložení sil a postavení.....	25
5.1	Zahájení operace.....	27
5.2	Průběh bitvy.....	28
5.3	Německá rezignace.....	30
5.4	Ruská protiofenziva.....	32
6	Ztráty.....	34
6.1	Příčiny neúspěchu.....	37
6.2	Důsledky	38
6.3	Následující události	40
7	Závěr.....	41
8	Seznam literatury	45
9	Resumé	47

1 Úvod

Bitva u Kurska se zapsala do povědomí jako největší tanková bitva v dějinách lidstva. V různých fázích druhé světové války proběhlo na světových bojištích mnoho velkých bitev, ve kterých byly nasazeny ohromné materiální i lidské síly. Každá taková střetnutí měla své vítěze a poražené. Jejich výsledek ovlivňoval další dění na válečné šachovnici světa. Byla to právě bitva u Kurska, která zvrátila kolo dějin v neprospěch sil Osy nebo to byla bitva u Moskvy, u Stalingradu, u El Alamejnu, bitva o Midway či vylodění spojenců a otevření druhé fronty? Zde se řada historiků a pamětníků rozchází v hodnocení, také v závislosti z jakého tábora pochází.

Cílem práce je objektivní posouzení předpokladů obou rivalů, průběhu a výsledku samotné bitvy a také snaha o pochopení jejího významu pro vývoj následujících událostí. Je snaha se na ni podívat z větší vzdálenosti od těch, kteří zde bojovali. Jsou hodnoceny snahy německého velení na zvrát ve vývoji na východní frontě a přitom rozebrány jednotlivé faktory, zvláště stav materiálních a lidských sil, strategická situace a hospodářská schopnost obou protivníků. Práce se snaží odpovědět na otázky. Měla bitva vítěze? Bylo v silách německé armády zvítězit a změnit poměr sil na východní frontě? Co bylo rozhodujícím faktorem či momentem pro výsledek samotné bitvy? Jaký význam lze této bojové události přisoudit s odstupem času? Najít odpovědi na tyto zdánlivě jednoduché otázky znamenalo nejen analyzovat celou řadu jednotlivých vlivů, ale také se často vypořádat s nejednotným výkladem popisovaných událostí jednotlivých autorů.

Motivem a hlavním důvodem výběru tohoto tématu je autorův zájem o události druhé světové války. Z pohledu lidských dějin představují poměrně mladou historii, která ještě žije v hlavách posledních pamětníků. Původně se autor orientoval na technickou stránku této "války strojů", ale postupně objevoval i ostatní rozměry této dějinné bitvy.

Celá práce je strukturována chronologicky a je členěna do kapitol, ve kterých se práce zabývá jednotlivými fázemi s různým akcentem dle vztahu k samotné bitvě. Zvláště pak jsou popisovány jednotlivé faktory charakterizující přednosti a slabiny obou protivníků. Hodnoceny jsou přípravy strategií a odklady, kvalita velitelských sborů, výzbroje obou armád a hospodářské možnosti obou protivníků. Je brán v úvahu fakt, že

nelze podceňovat ani ostatní vlivy, přírodními silami počínaje a aktivitou spojenců konče.

Mezi hlavní zdroje, které byly využívány, patří kniha od Petera McCarthyho *Tanková válka*, dále pak dílo od přímého účastníka bojů Gottharda Heinriciho a Wilhelma Haucka *Zrození bitvy*, která střízlivým způsobem popisuje veškeré události a navíc přidává přímé svědectví o postojích a názorech hlavních aktérů na německé straně. Velmi cenná jsou i svědectví generála Erika von Mansteina v díle *Ztracená vítězství*, generála Heinze Guderiana ve *Vzpomínkách generála*, přínosná je rovněž kniha Alberta Speera *Řídil jsem třetí říši*. Méně přesvědčivé, často tendenční a přesto přínosné, bylo svědectví druhé strany zastoupené dílem *Válka a Stalin* od Alberta Axella.

V práci autor používá komparativní metody, především při studiu literatury porovnáváním rozcházející se počtů a různých názorů v dané oblasti. Dále využívá metody deduktivní a přímé.

2 Světová válčiště

Ve fanatickém rozhodnutí zabezpečit *Lebensraum* (životní prostor) pro svůj nadřazený německý národ napadl Hitler 1. září 1939 Polsko a apokalypsa 2. světové války vypukla. Jeho oddaná dobře vycvičená armáda začala válcovat protivníky jednoho za druhým. Účinným receptem na početně silnější armády byl *Blitzkrieg* (blesková válka). Nevznikl v hlavě Hitlera, byl výsledkem geniality jeho generálů, smělosti velících důstojníků, výcviku vojáků, postupného získávání zkušeností a zvyšováním technické úrovně vojska.¹ Tak si vůdce mohl na konci roku 1941 připsat celou řadu úspěšných tažení. Během tří měsíců dobyl Dánsko, Norsko, Belgie, Nizozemsko, Lucembursko a Francii. Navíc se rozšířila řada zemí jako Itálie, Finsko, Rumunsko, Maďarsko, Slovensko, v roce 1941 i Bulharsko, které se buď chtěly přiživit na tomto úspěchu nebo hledaly ochranu před pro ně horším nepřítelem, jakým byl Stalin. Hitler si podmanil téměř celou Evropu. Pro využití hospodářského potenciálu takového území bylo nutno zajistit dostatek strategických surovin, ropy, manganu, niklu, ale i dřeva a potravin.

Hitler promarnil příležitost dobýt Velkou Británií tím, že zastavil postup svých vojsk u Dunkerque na konci května 1940. Umožnil tak uniknout britským jednotkám

¹ MCCARTHY, Peter, *Tanková válka: Vzestup a pád Hitlerových tankových divízi*, Praha 2003, s. 111.

z obklíčení.² Následně se začal ohlížet na východ, kde se rozpínal nenáviděný soupeř Stalin.³ Ten po obsazení pobaltských států, dobytí východního Finska a dosud rumunské Besarábie a Severní Bukoviny, posouval své hranice na západ blíže ke strategickým důležitým surovinovým zdrojům a cestám, vedoucím přes Balt ze Skandinávie a z Rumunska.⁴

Po dvouměsíčním odkladu způsobeným nacistickou invazí v Řecku a Jugoslávii, začíná obrovské tažení německých vojsk známé jako operace Barbarossa.⁵ Dobře vycvičená a mnohými boji ostřílená německá armáda začíná 22. června 1941 útočit, na sice silnějšího, ale dosud nepřipraveného nepřítele. Jen díky rozsáhlosti území a obětavosti ruského národa, nebylo vytýčených cílů do konce roku 1941 dosaženo.⁶ Po odražení vyčerpané německé armády u Moskvy se Hitler nepoučil. Ani druhá operace nazvaná *Fall blau*, která měla zajistit obsazení životně důležitých ropných polí na Kavkaze a snížení obranného potenciálu Sovětů, nedopadla lépe. Porážka u Stalingradu a zničení 6. Paulusovy armády se staly Hitlerovou noční můrou.⁷

Moment překvapení byl pryč a nepříznivou situaci muselo Německo řešit samo. Na zbylé dva členy paktu Osa (Itálie a Japonsko) se nemohlo spoléhat. Itálie byla slabým a nespolehlivým partnerem a Japonsko si vedlo na druhé straně světa svoji válku o nadvládu v Tichomoří. Byla to Itálie, která svými neuváženými kroky přinutila Hitlera angažovat se na Balkánském poloostrově a zpozdit tím akci Barbarossa. Také zatáhla Německo do bojů v severní Africe, kde musel Hitler vázat část svých tolik potřebných pancéřových jednotek. Japonsko svou neutralitou vůči Rusku dávalo jasně najevo, že nemá zájem o případný konflikt se Sovětským svazem. Navíc Japonsko 7. prosince 1941 napadlo Pearl Harbor a vstoupilo do války s USA. Následně pak Německo vyhláší válku spojeným státům, přestože ho ujednání z trojstranné dohody

² Během pěti dnů bylo evakuováno 340 000 spojeneckých vojáků, několik dní po jejím dokončení sám Hitler přiznal, že rozkaz k zastavení byl omylem, ale trval na tom, že Britové v této válce již nebudou hrát žádnou významnou roli. (Tanková válka, s. 108.)

³ GUDERIAN, Heinz, Guderian: vzpomínky generála, Brno 2009, s. 133.

⁴ SUVOROV, Viktor, *Stín vítězství*, Praha 2005, s. 38-58.

⁵ MCCARTHY, s. 113-116.

⁶ Před Moskvou byl Hitler nejbliže svého cíle, porážky Sovětského svazu. Svědčí o tom čísla od sovětských historiků, kteří tvrdí, k 1. prosinci stálo 1,1 milionu sovětských vojáků proti 1,7 vojáků armády Střed, podobná disproportion panovala i ve vyzbrojení. Přesto se Rusům před Moskvou přeskupením sil podařilo tento poměr otočit ve svůj prospěch na 2 : 1 v počtu pěchoty a také převahu v dělostřelectvu. To spolu s klimatickými podmínkami a neutěšeným stavem německých vojsk vedlo v nenaplnění Hitlerových cíl a dávalo tušit pochybnosti o přecenění vlastních sil. (GLANTZ, s. 146)

⁷ BARBIER, M. K., Kursk: The Greatest Tank Battle Ever Fought 1943, Shepperton 2002, s. 10-22.

k tomu nezavazovalo.⁸ Angažovanost Japonska na ruském Dálném východě by byla pro porážku Ruska přínosná, a jak ukázaly události na východní frontě i nevyhnutelná. Počáteční úspěchy Japonska byly ohromující. V první polovině roku 1942 se zdálo, že jeho převahu nelze zvrátit. Avšak v květnu 1942 u tichomořského ostrova Midway se poměr sil začal obracet.⁹

2.1 Po Stalingradu

Ještě před kapitulací generála Pauluse ve Stalingradském kotli zahájila Rudá armáda mocnou ofenzívu od břehů Černého moře až po Voroněž. Na počátku roku 1943 hrozilo Němcům zhroucení celého jižního křídla mezi Orlem a Rostovem a vzniklo nebezpečí, že část armády A zůstane odříznuta silnými sovětskými jednotkami směřujícími k Rostovu. Hitler jen velice nerad schválil ústup jednotek na poslední chvíli. Poměr sil na jižním úseku byl v této době 1 : 8. O to více vyniká výkon německého vojska pod vedením Mansteina, které taktikou pružné obrany ušetřovalo početnějšímu ruskému protivníkovi značné ztráty. Rudá armáda dobyla nazpět 8. února Kursk, 9. února Bělgorod a o sedm dní později obsadila 16. února Charkov. Hitler byl nucen schválit stažení německých jednotek z Doněcka a Rostova. Byl pobouřen vyklizením Charkova. Rusové v domnění, že je německá armáda na lopatkách, postupovali rychle vpřed a nechali nekryté zadní linie. Na tento okamžik Manstein čekal a se svojí skupinou armád Jih zahájil jihozápadně od Charkova rázný protiútok. Na to nebyli Rusové připraveni. Němci Charkov znovu dobyli, probíjávali se zpátky k Donci a obsadili Bělgorod. Na závěr tohoto úspěšného tažení zamýšlel Manstein zaútočit severně směrem na Kursk, kde byl výběžek, který značně protahoval frontu a dával možnosti pro další bojové akce Rusům. Nástup jarního tání zvané *rasputica*¹⁰ změnilo krajinu v bahno. To si vynutilo dočasné zastavení akcí a ukončení Mansteinovy ofenzivy.¹¹ Jarní tání poskytlo oběma vyčerpaným stranám čas na obnovu sil.

⁸ KEEGAN, John, *Druhá světová válka*, Praha 2003, s. 240-241.

⁹ KEEGAN, s. 272.

¹⁰ *Rasputica* je období přicházející dvakrát do roka, charakteristické podzimními dešti a jarním táním, jež přeměňují prašné cesty v bažiny a okolní stepi v močály. Toto nepříznivé počasí velmi ovlivnilo německé operace v roce 1941 a 1942. (KEEGAN, John, *Druhá světová válka*, Praha 2003, s. 462.)

¹¹ MCCARTHY, s. 203-208.

3 Před bitvou

Porážka u Stalingradu znamenala pro Třetí říši obrovský šok. Byl to první velký zlom ve válce, kdy se německá armáda vzdala. Do té doby se jevila jako neporazitelná. Mansteinova zimní ofenzíva ukázala, že německá armáda ještě není z daleka poražena. Přes nepříznivý vývoj po Stalingradu se Němcům podařilo stabilizovat frontu a poslední úspěchy posunuly frontu do úrovně počátku roku 1942. Způsobili Rudé armádě velké ztráty. Celkem padlo asi 23 000 Rusů a ukořistili 866 tanků a 1 198 děl.¹² Porážka u Stalingradu se najednou nezdála tak hrozivá. Ukázalo se, že německá armáda, nahrazující kvantitu kvalitou, může stále být při správném způsobu vedení boje rovným soupeřem.

3.1 Vojsko-politická situace na jaře 1943

Vývoj událostí na světových bojištích nebyl pro vojenské síly Osy příliš slibný. Postavení německých a italských vojsk v severní Africe se nadále zhoršovalo. Po neúspěšných pokusech odrazit vojska spojenců hrozilo jejich obklíčení a zničení. Návrh na včasné stažení vojsk, které bylo možno použít pro obranu v případě vylodění spojenců, Hitler striktně odmítl. Převaha spojenců ve vzduchu i na moři komplikovala stále více zásobování a znamenala konec těchto jednotek.¹³ Od tohoto okamžiku se hrozba spojeneckého útoku rozšířila na Sardinii, Sicílii a Balkánský poloostrov. Ve stejném duchu si vedlo i Japonsko na tichomořském bojišti v listopadu 1942 v bitvě o Guadalcanal s americkými námořními silami.¹⁴

Porážka u Stalingradu dala naději na ukončení války lidem po celé Evropě. Hnutí partyzánského odboje za podpory spojenců začalo sílit. Ti ze vzduchu zásobovali vojenským materiálem partyzány, aby mohli vykonávat svojí odbojovou činnost. Tím vázali část bojových sil Němců. I v samotném Německu se začal objevovat odpor k nacistickému režimu. V řadě německých měst bylo pozatýkáno v průběhu roku 1943 desítky osob obviněných z rozšiřování letáků s protinacisticky zaměřeným obsahem.¹⁵

Starosti dělal Němcům především Balkán hlídaný na západním pobřeží italskou armádou. Představoval výhodné místo pro případné vylodění spojenců. Příznivý stav

¹² BUSMANN, C. W. *Star, Stalingrad a co se dělo poté*, Praha 2015, s. 50.

¹³ Jednotky osy, jimž docházely zásoby pohonných hmot a munice musely 13. května kapitulovat. Bylo zajato 115 000 Italů a 95 000 Němců. Wehrmacht v této operaci ztratil kolem deseti elitních jednotek, z nichž tři byly tankové. (MASSON, Philippe, *Historie německé armády 1939-1945*, Praha 1995, s. 166.)

¹⁴ SEEMANN, Richard, *Poločas války*, Praha 2005, s. 17-18.

¹⁵ GILBERT, Martin, *Druhá světová válka: úplná historie*, Praha 2006, s. 473.

nebyl ani v okupované Francii. Po odvelení sedmi divizí na východní frontu a posílení jednotek v Africe, tvořilo západní frontu jen několik bojeschopných jednotek. Také ze Skandinávského poloostrova přicházely nepříznivé signály ve formě změn postojů Švédska a zesílení finských mírových snah. Proto Hitler trval na tom, aby se část okupačních vojsk v Norsku přeměnila na bojové. Stažení jednotek z Finska také nepřipadalo v úvahu, neboť zde vedly poziční válku a chránily severní křídlo evropského bojiště.¹⁶

Německé síly začaly ztrácet pozice nejen na zemi, ale i ve vzduchu a na moři. Na východě *Luftwaffe* ještě dokázala vzdorovat početní převaze, ale ve Středomoří a nad Atlantikem již neměla potřebné síly. To se spolu se zvýšeným počtem doprovodných plavidel a zvýšenou tonáží spojenců projevilo velkými ztrátami německých ponorek, které přestaly za stávající situace plnit svoji útočnou funkci. V tomto souboji o technickou převahu přestala *Kriegsmarine* kontrolovat situaci.¹⁷

Postavení německé armády bylo nejisté. Po dvou letech urputných bojů na východě utrpěla veliké a nenahraditelné ztráty na lidech a technice. Na dlouhé frontě čelilo sto šedesát oslabených divizí obrovské početní přesile Rusů, jejichž zdroje se zdály být nevyčerpatelné. Jejich továrny chrly 2 000 tanků měsíčně, přes severní přístavy proudila pomoc spojenců a zkušenosti nabyté z posledních bojů dělaly z Rudé armády soupeře, který byl těžko k poražení. Hitler byl přesto rozhodnut nevzdávat se na východě iniciativy, ale bylo mu jasné, že letní tažení v takovém měřítku jako v předešlých letech není možné. S vyhlídkou brzkého spojeneckého útoku na jihu Evropy si vůdce uvědomoval, že chce-li tyto oblasti posílit a přitom neoslabit pozice na ruské frontě, musí nejdříve odolnému a stále lepšícimu se nepříteli, zasadit silný a drtivý úder.¹⁸

Nejlogičtější vojenským řešením by bylo rezignovat na územní zisky a přejít do strategické obrany. Z politického hlediska by mohlo mít toto rozhodnutí negativní důsledky, protože by bylo přiznáním, že již není naděje na vítězství. Nabízelo se ještě jedno řešení. Vyřešit německo-sovětský konflikt diplomatickými prostředky a dosáhnout jednáním separátního míru. Pro toto řešení, přestože se zdálo nerealistické,

¹⁶ HEINRICI, Gotthard, *Zrození bitvy: Bitva u Kurska*, Brno 1997, s. 9-12.

¹⁷ CROSS, s. 28-29.

¹⁸ MCCARTHY, s. 215.

bylo v tomto válečném období příznivé klima.¹⁹ Iniciativa vzešla již v prosinci 1942 ze sovětské strany. Jednání však postupovala pomalu, což bylo zaviněno váhavostí obou stran.²⁰ K politickému řešení tlačil Hitlera i znepokojený Mussolini, který tušil, že právě Itálie má všechny předpoklady stát se okamžitým cílem západních spojenců. Proto žádal Hitlera, aby uzavřel druhý Brestlitevský mír.²¹ Německo by se muselo stáhnout na hranice z 22. černa 1941, ale osvobodilo by se tím od východního bojiště.²²

Další nabídka z Moskvy přišla ještě v době intenzivních příprav nové ofenzivy u Kurska. Vztahy Sovětského svazu a západních velmocí v té době dosáhly bodu mrazu. Jejich váhání uzavřít dohody o poválečném územním uspořádání a odsunutí otevření druhé fronty až na rok 1944 vyvolávalo u Stalina podezření, že západním mocnostem jde jen o vlastní zájmy. Váhající Hitler tak viděl v třenicích mezi spojenci náznak možného společného postupu proti nenáviděnému bolševismu. Proto nakonec vsadil vše na vojenské rozhodnutí.²³

Stalin několikrát žádal Američany a Brity o otevření druhé fronty v Evropě, aby se zmírnil německý tlak na Sovětský svaz, který nesl největší zátěž války. Na tom se spojenci se Stalinem shodovali, lišily se však jejich názory na to, jakým způsobem má být druhá fronta otevřena. Američané dávali přednost vyloštění ve Francii. Britové, kteří by museli dodat nejvíce vojáků, se tomuto kroku vyhýbali. Výsledkem byla nakonec jen nepovedená dlouho odkládaná operace na francouzské Dieppe 18. a 19. srpna 1942. Vedle velkých ztrát kanadských a britských jednotek přinesla jen zkušenosti pro příští vyloštění a přinutila Hitlera přesunout do Francie další zálohy. Ve stejném stylu proběhla i konference v Casablance ve dnech 14. až 16. ledna 1943.²⁴ Nejdůležitějšími cíli pro nadcházející období měl být hon na německé ponorky, mohutné bombardování německých měst s cílem zasáhnout vojenský průmyslový aparát a demoralizovat obyvatelstvo, postup ve Středomoří a vyřazení Itálie ze hry. Politickým výsledkem pak

¹⁹ Na jaře 1943 byly obě strany značně vyčerpány a mezi spojenci a Stalinem vznikaly sváry, hlavně kvůli odkládání západní fronty.

²⁰ SEEMANN, Richard, *Poločas války*, Praha 2005, s. 75-76.

²¹ MASSON, Philippe, *Hitler v roli vojevůdce*, Praha 2009, s. 229-230.

²² Případná dohoda by znamenala příznání porážky. Navíc mezi oběma stranami panovala nedůvěra a ve svém důsledku by představovala pouhou pauzu a budoucí pokračování konfliktu. Wehrmacht by stejně musel udržovat značné síly na východních hranicích a ještě by se posunuly blíže na západ. (MASSON, s. 164-165.)

²³ SEEMANN, s. 76-77.

²⁴ Bez účasti Stalina.

bylo prohlášení o společném postupu až do konečné a bezpodmínečné kapitulace států Osy.²⁵

3.2 Plánování operace Citadela

Dlouhá bitevní linie východní fronty se táhla od Leningradu až k Azovskému moři. Její délka činila přes 2 700 kilometrů. Takovou šíři nemohla německá armáda přes nesporné kvality a zkušenosti držet. Proti početnější a stále se lepšící Rudé armádě to byla nevýhodná pozice. Nedávala příliš možností při dalším plánování vojenských operací.²⁶

I když nepoměr sil byl stále více zřetelný, Hitler dál snil o porážce nenáviděného protivníka a nebyl ochotný nic jiného připustit. Vůdcova prestiž porážkou u Stalingradu značně utrpěla. Čas byl jeho nepřítel a potřeboval rychlý úspěch. Nejen pro splnění svého slibu, ale také proto, že loajalita německých spojenců ochabovala. Navíc se utvrzoval, že Rusko musí vzhledem k obrovským ztrátám z minulého období padnout. Pouhé držení pozic nepřicházelo v úvahu. Členové generálního štábu pozemních vojsk a vrchního velení vojsk se shodli s Hitlerem na tom, že v příštím období musí být operace zaměřené na snížení bojové síly nepřítel a ochromení jeho iniciativy. Z tohoto důvodu vydává 13. března 1943 operační rozkaz č. 5 nařizující všeobecně opatření pro jejich zajištění.²⁷

Ve způsobu jak toho dosáhnout, ale panovaly neshody. Hitler byl vzdálen představě o taktickém vyklízení pozic, za účelem vylákání protivníka do nevýhodné pozice, shodil ze stolu první návrh generála Mansteina. Ten navrhoval počkat na sovětský útok, který očekával s velkou jistotou na jižní Ukrajině. Vyklidit doněckou pánev a pak následně zdrcujícím protiútokem z oblasti Kyjeva zasáhnout do boku nepřítel.²⁸ Hitler fanaticky věřil, že nepříteli se nesmí bez boje vzdát ani píd' půdy, i kdyby to mělo taktický či strategický význam. Jako důvod uváděl možnou ztrátu nerostného bohatství v uvedené oblasti důležitého pro německou válečnou výrobu. Generálům oponoval tím, že jejich pružná obrana a taktické manévrování je jen výmluva pro další ustupování. Druhým návrhem bylo zasáhnout nepřítel nečekaně koncentrovaným útokem na příhodném úseku fronty. Tento návrh byl pro Hitlera přijatelnější. Podpory se mu dostalo i od náčelníka generálního štábu Zeitzlera, podle

²⁵ GILBERT, Martin, *Druhá světová válka: úplná historie*, Praha 2006, s. 451-453.

²⁶ CROSS, Robin, *Citadel: The Battle of Kursk*, London 1993, s. 85.

²⁷ HEINRICI, s. 14.

²⁸ BUSMANN, s. 68.

kterého tento návrh představoval menší riziko a nekladl tak velké požadavky na rezervy. Zbývalo vybrat nejpříhodnější místo úderu.²⁹

Výběr nebyl tak složitý. Pravidelný obdélníkový výběžek okolo Kurska měl značný strategický a situační význam. Byl příležitostí pro obklíčení vyčnívajících jednotek nepřítele, jeho oslabení a zároveň zkrácení frontové linie o 240 kilometrů. To by znamenalo velkou úsporu záloh, které výhledově potřebovali na obranu západní a jižní Evropy. Dobyání Kurského oblouku by zároveň vzalo Rusům výhodný prostor pro zahájení ofenzivy. Hitlerovi se plán zalíbil a nechal generálnímu štábu vypracovat plán útoku, který dostal krycí název "Zittadelle", dále jen Citadela.³⁰ Ten nabyl konkrétní formu v operačním rozkaze Vrchního velitelství branné moci č. 6 z 15. dubna. Hitler v něm nařizuje: *"Jako ofenzivu s nejvyšší prioritou v tomto roce jsem se rozhodl provést operaci Citadela, a to tak brzy, jakmile to počasí dovolí. Ofenziva má rozhodující význam. Musí být rychlá a drtivá. Musí nám zajistit iniciativu pro jaro a léto tohoto roku. Proto všechny přípravy musí být provedeny s co největší pečlivostí a energií. Nejlepší svazky, nejlepší armády, nejlepší velitelé a velké zásoby munice musí být umístěny na rozhodující místa. Každý důstojník a každý muž musí být bezvýhradně přesvědčen o rozhodující důležitosti této ofenzivy. Vítězství u Kurska se musí stát pro svět majákem."*³¹

Sovětské velení stálo před velkou zkouškou. Dvakrát předtím, v roce 1941 a 1942, se v odhadu směru a síly očekávaného německého útoku zmýlilo. Na základě dosavadních zkušeností s německým operačním plánováním a tajných informací o koncentraci sil kolem Orla, severně od kurského výběžku a kolem Charkova, jižně od výběžku, jednoznačně vyplynulo, že k hlavnímu úderu dojde právě zde. V průběhu minulých zimních ofenziv se Rudá armáda pokoušela oslabeného nepřítele porazit jednou zdrcující ofenzivou. Tento spěch, ale vždy zaplatila velkými ztrátami. To nutilo sovětské velení stanovit daleko reálnější cíle. Bylo ale nutno přesvědčit Stalina, který měl tendenci stále se přiklánět k obnovení ofenzivy v nejbližším možném termínu. Nakonec podlehl argumentům svých generálů v čele s maršály Žukovem, Vasilevským a náčelníkem Operační správy generálem Antonovem a na poradě 12. dubna jejich plán schválil. Žukov dostal pokyn, aby podél Středního frontu kolem Kurska vybudoval

²⁹ CROSS, s. 88.

³⁰ HEINRICI, s. 18.

³¹ CROSS, s. 94.

neproniknutelnou obranu. Příští scénář Ruské strategie lze shrnout do následujícího postupu. Vyčkat na zahájení německého útoku, rázně ho zastavit a vzápětí rozvinout mohutný protiútok. Poté co Rudá armáda obsadí Orel a Charkov, měla sousedící vojska ofenzívu dále rozšířit. Konečným strategickým cílem byla linie řeky Dněpr.³²

3.3 Přípravy a odklady

Po přerušení bojů stáli proti sobě protivníci, jejichž jednotky byly značně zdecimované. Vedle stanovení strategie pro obnovení bojů, bylo hlavním úkolem i obnovení bojových sil jednotek. Trpěly značným podstavem mužstva i velkými ztrátami na výzbroji. Hlavní podmínkou pro úspěšnost německé taktiky založené na klešťovém útoku bylo soustředění velkých útočných sil pro oba směry útoku.

Požadavky bojujících jednotek vzhledem k průběhu minulých bojů stále rostly. Němečtí vojáci často ztráty na bojové technice nahrazovali ukořistěnými zbraněmi. Řešení těchto problémů spadalo od počátku roku 1942 do kompetence Alberta Speera, říšského ministra pro zbrojní a válečnou výrobu, který musel od počátku reorganizovat celý průmysl ve prospěch válečného úsilí. To se tomuto mladému nacistovi a důvěrnému příteli Hitlera dařilo. Produkce tanků a pancéřové techniky meziročně vzrostla dvojnásobně stejně jako u dělostřelecké techniky. Produkce pušek, kulometů a střeliva vzrostla o polovinu. Zkušenosti z posledních tažení ukázaly na potřebu kvalitnějších zbraní, zvláště tanků. To si uvědomoval i Hitler a proto požádal generála Heinze Guderiana, aby se na počátku roku 1943 vrátil z jeho nuceného odpočinku a ujal se funkce generálního inspektora tankových vojsk. Ten si vymínil přímou odpovědnost Hitlerovi. Tato funkce zajišťovala nezávislou pravomoc nad výrobou tanků a kontrolu nad organizací a výcvikem všech tankových složek, tedy i jednotek *Waffen SS* a *Luftwaffe*. Angažování Speera s Guderianem bylo jedním z mála dobrých kroků Hitlera, protože tato dvojice přinesla oživení upadající zbrojní výroby. Výsledkem bylo, že se v Kurském oblouku měly objevit nové progresivní zbraně s lepšími parametry, které měly vyrovnat početní převahu nepřítele.³³

Od počátku zahájení příprav na regeneraci vyčerpaných jednotek bylo zřejmé, že počáteční datum zahájení bojových akcí je nereálný. Také operační rozkaz č. 6 z 15. dubna, schvalující operaci Citadela, uvádí jen neurčitý termín "*nejčasnější*

³² GLANTZ, David M., *Souboj Titánů: jak Rudá armáda zastavila Hitlera*, Brno 2005, s. 253.

³³ GLANTZ, David M., *Souboj Titánů: jak Rudá armáda zastavila Hitlera*, Brno 2005, s. 246.

datum" operace má být 3. květen. Doslova neřešitelným problémem pro vrchní velení bylo nahrazení lidských ztrát. Úbytek padlých a zraněných německých vojáků činil v průběhu posledních dvou let necelé čtyři miliony. Kombinace nováčků a zraněných, kteří se vraceli na frontu, nahradila jen tři čtvrtiny těchto ztrát. Jen z počátku roku 1943 tvořily německé ztráty 689 260 mužů, ale nahrazeny byly pouze 370 700 muži.³⁴ To se vážně podepsalo na nedostatečném doplnění obou ramen zamýšleného klešťového útoku. Oba velitelé, Kluge na severním výběžku a Manstein na jihu, aby připravili potřebné úderné síly, museli oslabit svoje postavení na zbývajících částech fronty. Hitlerem slibované posily z ostatních front se nekonaly a oba tím tak na sebe brali obrovská rizika. Dalo se předpokládat, že ani nepřítel nebude nečinný. Hitler trval na svém a byl přesvědčen, že útok Rusy zmrazí a ti se vzdají svých útočných plánů. Z tohoto důvodu považoval za zbytečné budovat v tomto prostoru týlová postavení a odložil i vytvoření záložního prostoru podél řeky Dněpru pro případ neúspěchu. Na zamezení rizik napadení oslabených pozic na jihu naplánoval s generálním štábem ještě před Citadelou lokální útoky na odvedení pozornosti nepřítele. Ani jeden se neuskutečnil, aby se útočná síla zainteresovaných divizí zbytečně nevyčerpala.³⁵

Hrozba z vylodění spojenců, nejasné postavení Mussoliniho v Itálii, pomalu postupující výroba nových tanků dělaly vůdci velké starosti. Ten stále váhal. V jeden moment navrhoval čelní klínový útok, dokonce také zvažoval ústup východních jednotek s vyklizením doněcké pánve a posílení obrany ze západu. Velice ho vylekal požadavek generála Waltra Modela velitele 9. armády ze severního výběžku na prodloužení plánovaného času na prolomení ruské obrany a na posílení tankových jednotek o nové stroje. Požadavek dokládal leteckými špionážními snímky.³⁶

Na shromáždění velitelů 4. května Hitler posunuje zahájení Citadely na polovinu června. Jak ubíhal čas, který pomáhal ruským přípravám, ubývalo ve vrchním německém velení těch, kteří se přikláněli pro její realizaci. Hlavními odpůrci byli generál Jodl, Speer a Guderian s tvrzením, že je nebezpečné takto vyčerpávat zálohy. Guderian byl s Hitlerem často ve styku a od počátku ho přesvědčoval, aby Citadelu zrušil. Při setkání v květnu se Guderian vůdce zeptal: *"Kolik lidí myslíte, že ví, kde Kursk leží? Světu je úplně lhostejné, jestli Kursk udržíme nebo ne. Proč vůbec chceme*

³⁴ BARBIER, M. K., *Kursk: The Greatest Tank Battle Ever Fought 1943*, Shepperton 2002, s. 32-33.

³⁵ HEINRICI, s. 22-24.

³⁶ CROSS, s. 98.

letos na Východě útočit?" Na to Hitler poznamenal, že se mu při myšlenkách na Citadelu obrací žaludek.³⁷ Oba velitelé severního i jižního úseku, Kluge a Manstein, nebyli tak vyhranění, ale Manstein přesto vyjadřoval pochyby. Podle jeho mínění ten správný čas na zahájení operace již uplynul a každý den navíc znamená větší ztráty.³⁸

Příprava takové rozsáhlé bojové akce nebyla jen zkoumáním map, ale znamenala na obou stranách značné nároky na logistiku. Opravovaly se cesty, mosty, železniční tratě, budovala se zpevněná letiště, vytvářely se zásoby pohonných hmot, munice, vytvářely se záložní prostory. To vše za přísného utajení a za současného provádění klamných akcí a maskování. Neustálé cvičení jednotek mělo zdokonalit provedení zadaných úkolů. Pro ztížení této činnosti nepříteli obě strany po celou dobu podnikaly vzdušné nálety. Navíc vyvíjely velké úsilí, aby odhalily podrobnosti o přípravách protivníka. Využívaly k tomu letecké snímky, vyslýchání zajatců, ale i informace ze špionážní sítě. Rusové navíc využívali domorodé obyvatelstvo a také stále sílící partyzánské jednotky operující v týlu nepřítele.

Rusové německé úmysly zcela prohlédli a dva měsíce neustálého oddalování svědomitě využili jak k obnově bojové síly svých jednotek, tak i k vybudování účinné obrany. Vzhledem k početnosti obyvatelstva dokazovali stále nahrazovat až dosud velké ztráty na živé síle, se kterou díky často špatné strategii nezacházeli nejšetřněji. Také materiálové doplňování ztracené výzbroje nebylo problematické. Přemístěné továrny chrlily měsíčně tisíce kusů zbraní. Do Sovětského svazu proudila materiální pomoc spojenců, kterou Rusové později zlehčovali. Zvláště dodávky přepravní techniky, ! byly pro další vedení bojových akcí nedocenitelné.³⁹ Do kurského výběžku tak mohlo ruské velení soustředit sedm plně vyzbrojených armád, které spolu s civilním obyvatelstvem vytvořily obranný systém zaměřený na ničení tanků. Sám Kursk se stal jednou velkou pevností a podobně byly přetvořeny ostatní osady, železnice a terénní vyvýšeniny. Obranné pásmo uvnitř výběžku bylo členěno do několika linií a protitanková obrana byla organizována jako systém opěrných bodů, chráněných příkopy a minovými poli navrženými tak, aby navedly útočníky do jejich palebného pole. Rozhodující silou pro získání převahy nad útočníkem mělo být dělostřelectvo. Také posilování letecké podpory se projevilo během příprav v četnosti leteckých útoků, mělo výrazně zasáhnout

³⁷ GUDERIAN, Heinz, *Guderian: vzpomínky generála*, Brno 2009, s. 316.

³⁸ CROSS, s. 99-100.

³⁹ Smlouva o půjčce a pronájmu. (GLANTZ, David M., *Souboj Titánů: jak Rudá armáda zastavila Hitlera*, Brno 2005, s. 240-241.)

síly protivníka.⁴⁰ Uvnitř samotného výběžku se Rusové věnovali utajení hloubky a síly obrany důkladně. Tomu sloužilo vytváření falešných nástupních prostorů, simulace radiových spojení, stavba atrap pancéřových jednotek, falešných letišť a letadel. Přesuny se prováděly zásadně v noci za přísného zákazu použití světel, dokonalého maskování obranných pozic včetně velitelských stanovišť. K této fázi příprav maršál Koněv později napsal: „*A tak, jak se připravoval nepřítel, připravovali jsme se i my. Hlavní věcí nebylo ukryt samotný fakt našich příprav, ale spíše sílu a prostředky, plán bitvy, čas naší protiofenzivy a podstatu naší obrany.*“⁴¹

Nedílnou součástí obrany Kurského oblouku se stalo partyzánské hnutí.⁴² Po Stalingradu se mu dostávalo mohutné podpory ze vzduchu. Moskva si byla vědoma jeho důležitosti pro příští boje. Okupované území bylo rozlehlé a špatně kontrolovatelné. Jednotlivé partyzánské oblasti bez německé přítomnosti měly i svá vlastní letiště. Bitva o koleje způsobila,⁴³ že jednotlivé transporty musely probíhat za snížené rychlosti a jen ve dne. Byly využívány pancéřované lokomotivy s ochranou speciálních ozbrojených jednotek a za dozoru letadel.⁴⁴

I když přípravy na zemi teprve vrcholily, ve vzduchu se již postupně začalo jiskřit. Do prostoru Kurského oblouku byly postupně stahovány letecké jednotky ze zbylých částí fronty. Kromě příprav na nastávající boje měly úkol narušovat přípravy protivníka na obou stranách fronty. Německé průzkumné lety hlásily stále větší soustředování pozemních sil a setkávaly se postupně s narůstající protivzdušnou, ale i leteckou činností protivníka. Průzkumné lety bylo nakonec možné protlačit jen v souběhu se stíhacími letadly, což vedlo pravidelně ke vzdušným bitvám. Hlavně Rusové potřebovali skrýt rozsah svých opatření na zemi. Celkově se ukazovalo, že sovětské letecké úsilí bude nejsilnější za celou dobu války. To bylo patrné nejen četností a kvalitou výzbroje, ale i chováním lépe vycvičených osádek. Po celou dobu příprav, ale i pro samotnou bitvu, byly německé vzdušné síly limitované zásobováním. Jejich aktivitu nejvíce snižoval nedostatek nových motorů a hlavně paliva.

⁴⁰ CROSS, s. 132.

⁴¹ CROSS, s. 135.

⁴² Rozvoj partyzánské hnutí bylo spíše než z vlastenectví, důsledkem špatného chování Němců k civilnímu obyvatelstvu na dobytých územích a jeho nasazováním na nucené práce ve prospěch Říše. (MASSON, s. 195-198.)

⁴³ V červnu bylo zničeno 298 lokomotiv, 1222 vagonů a 44 mostů. (NEWTON, s. 230)

⁴⁴ CROSS, s. 138.

Bitva u Kurska vešla do legend druhé světové války tím, že ruské vrchní velení znalo plán celé operace Citadela do nejmenších podrobností a na den přesně vědělo, kdy bude zahájena. Zde se projevil další obrovský handicap wehrmachtu. Jeho zpravodajské služby se nedokázaly infiltrovat do míst, kde by získávaly zásadní informace plánů spojenců. Němci sice dokázali číst zprávy při šifrování druhořadých kódů taktického řádu, ale důležité strategické plány protivníků se německému velení získávat nedařilo. To se projevilo v odhadech potenciálu protivníka. V případě Rudé armády byly její síly dlouhodobě podceňovány. Manstein to čestně přiznal ve svých pamětech: *„V Německu jsme vůbec neodhadli, jak by si to bylo zasloužovalo, mimořádné úspěchy při vytvoření tak obrovských sil a jejich vyzbrojení. Stáli jsme tváří v tvář hydrě, jejíž dvě hlavy se okamžitě znovu narodily, jakmile jsme jí jednu uřízli.“*⁴⁵

Kdyby německé vrchní velení znalo celý rozsah přípravy ruské obrany v kurském výběžku, mohlo Modelovo zlé tušení vést k přehodnocení celého plánu operace Citadela. Ale odhady německého průzkumu o tom, co se děje v řadách nepřítele zůstaly nepřesné. Na druhé straně sovětské vrchní velení bylo informováno o každé změně okolo Citadely. Pravý zdroj těchto informací jim zůstal utajen, ale Rusové na něj za války spoléhali jako na svůj nejdůležitější individuální špionážní zdroj. Za vše vděčili zpravodajskému zdroji Ultra, který měl původ v zachyceném a dešifrovaném německém radiovém provozu.⁴⁶ Němci byli přesvědčeni, že Enigmou kódované zprávy jsou nerozluštitelné, ale v tom se mýlili. Britové při zacházení se zachycenými informacemi museli postupovat velice opatrně a poskytovat je přísně omezenému kruhu zájemců. Do Moskvy předávali informace přes agenta s krycím názvem Lucy,⁴⁷ ten posílal do Sovětského svazu přesné informace týkající se Německého útoku, které byly potvrzovány pozorováním vlastního průzkumu a partyzány.⁴⁸

Důkazem toho, že Němci v boji zpravodajských služeb tahali za kratší konec provazu, je oklamání z britské strany. Britům se podařilo v dubnu 1943 pomocí operace

⁴⁵ MASSON, Philippe, *Historie německé armády 1939-1945*, Praha 1995, s. 238-239.

⁴⁶ Dešifrováním se zabývala Státní škola kódování a šifrování v Bletchley Parku v Anglii, prolomení kódu enigmy byl jeden z nejvýznamnějších britských technických triumfů v průběhu války. (CROSS, s. 103-105.)

⁴⁷ Tajný agent z Lucernu ve Švýcarsku Rudolf Rösler, měl kontakty na vrchním velitelství wehrmachtu. Díky tomu byl podrobně informován o všech důležitých německých plánech a své informace předával Rusům. (BUSMANN, C. W. Star, *Stalingrad a co se dělo poté*, Praha 2015, s. 71-72.)

⁴⁸ MULLIGAN, Timothy P., *Spies, Ciphers and „Zitadelle“ Intelligence and the Battle of Kursk*, 1943, London 1987, s. 235-254.

"*Mincemeat*"⁴⁹ Němce přesvědčit, že po pádu Tunisu jsou akce soustředěné na dobytí Sicílie pouze klamnou operací na odvracení pozornosti od pravého cíle. Tím mělo být vylovení v Řecku. Němci tak přemístili značnou část jednotek k obraně Sicílie do Řecka. Proslulý generál Erwin Rommel byl povolán ze zdravotní dovolené, aby v Řecku převzal velení.

4 Hospodářské možnosti

Operace Barbarossa byla pro sovětské hospodářství katastrofou. Do konce roku 1941 přišlo o úrodné plochy Ukrajiny a Běloruska, třetinu své železniční sítě, třetinu produkce železné rudy, uhlí, oceli a 40 % výrobních kapacit elektřiny. To vše by bylo ještě horší, kdyby nedošlo k evakuaci stovek továren a desítek tisíc dělníků na východ. Od července do prosince 1941 se přestěhovalo 1 523 podniků na východ, to představovalo 80% sovětského válečného průmyslu. Rychlost s jakou byla přesunuta a obnovena výroba přemístěných továren zachránila v roce 1941 sovětské válečné hospodářství.⁵⁰ Obrovská mobilizace pracovních sil, více jak dvanáctihodinové pracovní směny, zaměstnávání žen i dětí a direktivní podřízení celého hospodářství ve prospěch bojující armády, umožňovalo Rusům zacelovat ztráty utrpěné v bojích.⁵¹ Přidáme-li k tomu ještě dodávky od západních spojenců, tak zjistíme, že i přes veškerou snahu Třetí říše zvýšit svůj válečný průmysl se nikdy nemohl vyrovnat válečné produkci Rusů a jejich spojenců.⁵²

Až do konce roku 1942 bylo německé ekonomické plánování založeno na předpokladu, že válka brzy skončí.⁵³ Vzhledem k úspěšnému praktikování bleskové války nebyl válečný průmysl pod tlakem vyrábět zbraně a munici v obrovských počtech. Později však bylo patrné, že vítězství na východě rychle získat nelze a proto Hitler 13. ledna 1943 poprvé vyhlásil, že Německo je ve stavu totální války. Uplatnil řadu politických nařízení, která měla zajistit, že ekonomika bude plně sloužit válečným

⁴⁹ V operaci *Mincemeat* vhodily britové z ponorky u Španělska do moře tělo muže spolu s dokumenty, které měly vsugerovat klamnou představu o stupňování bojové činnosti s cílem na vylovení v Řecku. (GILBERT, s. 485-486.)

⁵⁰ CRAWFORD, s. 60.

⁵¹ Vojenské výdaje Rusů spolky 40% národního důchodu, na německé straně v roce 1941 jen 16%, 1942 se zvedl na 22%, 1943 na 31% a až v kritickém roce 1944 narostl na 40%. Tato čísla odkrývají nejen nerovnováhu v hospodářské síle, ale i ochotu k obětování životní úrovně obyvatelstva obou států pro dosažení vítězství. (KEEGAN, s. 211.)

⁵² MACDONALD, s. 100.

⁵³ KEEGAN, s. 210-211.

potřebám.⁵⁴ Výroba vzrostla, přestože průmyslová centra v Německu bombardovala spojenecká letadla. Hlavní zásluhu na navýšení zbrojní výroby o 40% během jednoho roku měl Albert Speer, který nastoupil na počátku roku 1942 po tragicky zemřelém ministru Fritzu Todtovi.⁵⁵ V roce 1942 Němci vyprodukovali 5 700 středních a těžkých tanků a samohybných děl, ale o rok později jejich počet stoupl téměř dvakrát. Ve stejném období se zvedla výroba letadel z 14 700 na 25 200 strojů ročně a tento nárůst se odehrával i v ostatních zbrojních odvětvích.⁵⁶ Navíc se řada zbraní a vozidel modernizovala nebo měla úplně novou konstrukci s vyšší bojovou efektivitou.

Německé továrny vyráběly mnohem více než v minulých letech, ale i tak jejich produkce nemohla nahradit bojovou techniku, která byla zastaralá nebo zničená a na bojišti musely být novější zbraně nasazeny vedle stávajících. Doslova kritická byla potřeba doplnění stavu mužstva v armádě, pokud měla být operace Citadela vůbec zahájena. Mezi červnem 1941 a 1. červencem 1943 se německé vojsko snažilo zacelit utrpěné ztráty, ale nikdy se to zcela nepodařilo. Počty padlých nebo raněných německých vojáků na všech frontách činily téměř čtyři miliony. Kombinace nováčků a zraněných, kteří se vraceli na frontu, nahradila jen tři čtvrtiny těchto ztrát. Aby mohli Němci zajistit prázdná pracovní místa po opakujících se odvozech na frontu, deportovali miliony lidí z Ruska a východní Evropy, ale i ze západních okupovaných území pro nucené práce v německých továrnách.⁵⁷

Rok 1943 přinesl pro Třetí říši novou pohromu, stále početnější spojenecké nálety. Nové společné vzdušné ofenzivě Angličanů a Američanů nemělo být ušetřeno ani civilní obyvatelstvo. Letecká bitva o Poruří, která začala náletem 5. března 1943 na průmyslový Essen, vážně poškodila Kruppovy zbrojní závody, pokračovala přes Wuppertal, poškodila přehrady Móhne a Eder, které zásobovaly elektřinou celou tuto oblast. Přes dosažené úspěchy bylo bombardování v polovině července ukončeno z důvodu značných ztrát bombardovacích letadel. Pro německý válečný průmysl neznamenal vážnější újmu, mělo spíše psychologický efekt. Ke konci roku se objevil jako doprovod spojeneckých bombardovacích letadel výkonný stíhací letoun P-51 Mustang s dlouhým doletem. Zbavil Luftwaffe vzdušné převahy nad územím Říše

⁵⁴ Zvýšil průměrný počet pracovních hodin v týdnu a omezil výjimky z vojenské služby. (BARBIER, s. 32-33.)

⁵⁵ CROSS, s. 32.

⁵⁶ Meziroční srovnání roků 1941, 1942, 1943, 1944 výroba tanků 5200, 9200, 17300, 22100 a výroba letadel 11776, 15409, 24807, 39807. (FLAVIO, Fiorani, *Druhá světová válka*, Praha 2010, s. 195.)

⁵⁷ GILBERT, s. 483.

a strategické bombardování bylo obnoveno.⁵⁸ Německo se svou kapacitou výroby letadel, nedostatkem paliva, vzrůstajícím nedostatkem lidských zdrojů a nekompetentním velením Luftwaffe nemohlo doufat v udržení vzdušné převahy. Letecká produkce spojenců mnohonásobně převyšovala výrobu letadel v Říši. Stálá vzdušná převaha protivníka nejen připravila Německo o důležitou podmínku vítězství, ale zamezila také vedení úspěšné obranné strategie. To mělo vliv na morálku obyvatelstva i na válečnou produkci průmyslu.⁵⁹

Neúspěch *blitzkriegu* a prodlužování konfliktu přesunulo soupeření zúčastněných stran do oblasti hospodářské soutěže. Zde Německo ztatelně ztrácelo za svými protivníky. Zvláště zapojení Spojených států do druhé světové války znamenalo pro Velkou Británii a Sovětský svaz značné ulehčení. Velká Británie poskytla v červnu až prosinci 1941 materiální pomoc Sovětskému svazu. Sovětské jednotky dávaly přednost svým vlastním zbraním, ale i ostatní dodávky byly pro válečný průmysl a bojeschopnost jednotek velmi důležité. Jednalo se o 12 161 obrněných vozidel, 9 600 děl a minometů, 18 303 bojových letadel, 14 902 leteckých motorů, 312 600 nákladních a terénních automobilů, 330 997 tun výbušnin, 1 860 lokomotiv, 11 181 železničních vagónů, 422 000 polních telefonů, 4 350 420 tun potravin, 2 640 587 tun ropných produktů, 15 milionů párů bot.⁶⁰ Němci se snažili tuto pomoc eliminovat pomocí ponorek. Ty zpočátku úspěšně útočily na spojenecké zásobovací konvoje, ale na přelomu dubna a května 1943 došlo k obratu. Německé ponorky již byly v té době zastaralé a nedokázaly čelit novým spojeneckým zbraním.

Hrubý národní produkt v Německu rostl v průběhu války jen velmi pomalu (jen o 16%). Naproti tomu britská ekonomika zvýšila svůj objem v průběhu války o více než 60%. Ještě větší růst byl nastaven v Sovětském svazu. Prodloužená pracovní doba, povolání žen do továren a armády, potraviny na přiděl a další úsporná opatření by jen stěží odolala napětí války bez pomoci zvenčí. Pro Spojené státy znamenal vstup do války ohromný ekonomický vzestup po těžké hospodářské krizi z třicátých let. V roce 1939 vyráběly Spojené státy jen zanedbatelný podíl světové produkce, ale již v roce

⁵⁸ 14. června 1943 byla zahájena operace Pointblank, ta měla zajistit nadvládu spojeneckých letadel nad západní Evropou a bombardováním továren, měst, vojenských cílů a komunikací měla narušit hospodářský systém a morálku Němců. Hlavním cílem se staly loděnice určené pro stavbu ponorek, letecké továrny, závody na výrobu kuličkových ložisek, závody petrochemického průmyslu a sklady pohonných hmot, továrny na výrobu syntetického kaučuku a pneumatik, automobilky produkující vojenská vozidla. (GILBERT, s. 491.)

⁵⁹ CROSS, s. 31.

⁶⁰ CRAWFORD, s. 178.

1944 to bylo 40%. Zvlášť impozantní je porovnání výroby letadel, 2 141 v roce 1940 a 96 318 v roce 1944. V roce 1945 se jako nejbohatší stát světa pyšnil produkcí, která se téměř rovnala produkci zbytku světa. Změřit síly s takovým ekonomickým potenciálem se může jevit při konečném souhrnu Hitlerových chyb ve vedení druhé světové války jako rozhodující.⁶¹

Hospodářská nerovnováha se výrazně projevovala na podílu ve zbrojní výrobě zúčastněných států a s dalšími následujícími roky se zhoršovala v neprospěch Německa. Nemusíme ani započítávat výrobu Spojených států nebo Velké Británie. Stačí vzít pro srovnání produkci obou hlavních rivalů na východní frontě. V roce 1942 vyráběl Sovětský svaz 25 000 letadel pro jednu frontu, přičemž Německo vyrábělo jen 15 000 letadel pro potřebu tří front.⁶² Stejný nepoměr panoval u výroby tanků a samohybných děl 24 089 : 17 300, výroby děl 130 000 : 27 000.⁶³

4.1 Výzbroj

Úspěchy tankových jednotek v této válce strhávaly na sebe pozornost všech zúčastněných stran. Byly to ony, které umožňovaly rychlé zvraty při bojových operacích. Přes prvotní úspěch německých pancéřových jednotek nelze tvrdit, že výrobky německého strojírenství byly dokonalejší. V prvních letech bojů na východě se ukázaly jako lepší ruské tanky *KV-1* a *T-34*. Jejich odolnost při prvních střetech byla šokem pro německé vojáky. Němci čekali rychlou porážku Rudé armády a se zaváděním nových typů zaspali. Až v roce 1943 posílají Němci do bitvy nové tanky *Panther* a *Tiger*. Zatím v malém počtu a s počátečními závadami, ale do budoucna schopnými vyrovnávat početní nevýhodu. Hlavně z tohoto důvodu Hitler stále odkládal zahájení operace v naději, že bude k dispozici více těchto tanků.⁶⁴

Střední tank *Panzerkampfwagen V Panther* přes neúspěšný bojový křest nakonec vyzrál v nejlepší německý tank druhé světové války. Vznikl jako odpověď na sovětský *T-34*, vyznačoval se skloněným čelním pancířem korby, širokými pásy, výkonným benzínovým motorem a dobrým dlouho hlavnovým kanonem ráže 75 milimetrů. Na rozdíl od některých jiných německých tanků byl velmi pohyblivý i v náročném terénu. První prototyp *Panthera* byl dokončen v září 1942. Spěch při vývoji se ale negativně

⁶¹ KEEGAN, s. 218-219.

⁶² CROSS, s. 119.

⁶³ FLAVIO, Fiorani, *Druhá světová válka*, Praha 2010, s. 65.

⁶⁴ MCCARTHY, s. 219.

projevil v řadě „dětských nemocí“. Stroje postihovaly závady odpružení, pásů a často docházelo ke vznícení motorů.⁶⁵

Druhým a asi nejslavnějším německým tankem druhé světové války byl těžký tank *Panzerkampfwagen VI Tiger*. Požadavky na těžký tank německé armády byly definovány již v roce 1937, ale projekt „průlomového tanku“ byl zastaven. V roce 1941 byla myšlenka těžkého tanku oprášena, když armáda stanovila požadavky na tank vyzbrojený kanonem ráže 88 milimetrů. Armádní specifikace se ještě nejméně dvakrát změnila, než byly prototypy firmy Henschel a Porsche předvedeny při oslavě Hitlerových narozenin 20. dubna 1942. Vybrán byl Henschelův model. Byl celkově lepší, výrobně jednodušší a nezatížený technickými problémy, které stíhaly Porscheho tank. První stroje se dostaly k jednotkám v srpnu 1942. Na těchto strojích vyrostlo několik tankových es.⁶⁶ Proti nepochybným kvalitám *Tigera* stála jeho konstrukční složitost, slabá pohyblivost a velká spotřeba paliva.⁶⁷

Na scéně Citadely se objevil ještě jeden nový typ, těžký stíhač tanků *Ferdinand*. Vznikl z pozastaveného projektu návrhu tanku *Tiger* Ferdinanda Porscheho. Bylo rozhodnuto, že se 90 již vyrobených podvozků přestaví na samohybné dělo s kanonem ráže 88 milimetrů s delší hlavní, než měl *Tiger*. Jeho čelní pancíř měl tloušťku 200 milimetrů a stroj vážil 65 tun. Proto byl velmi těžkopádný a jeho pohonné ústrojí bylo značně přetížené. Síla motorů se na hnací kola přenášela elektrickou převodovkou s dvojicí elektromotorů. Složitost poháněcí soustavy nepříznivě ovlivňovala spolehlivost a byla důvodem četných závad. Další jeho velkou nevýhodou byla absence kulometů, čímž byl bezbranný vůči pěchotě.⁶⁸

Avšak většina nasazených tanků v bitvě u Kurska byly starší přezbrojené typy strojů jako *Panzer III* a *Panzer IV*, z nichž prvního typu bylo 800 a druhého 900 kusů. Mnohé z nich byly vybaveny přídatným pancířem. Ve skutečnosti bylo z celkového počtu 2 700 německých tanků pouhých 200 *Pantherů*, 135 *Tigerů* a 90 *Ferdinandů*. Tyto těžké tanky měly podle očekávání provádět průlom a vytvářet otvory v sovětském opevnění, přes které budou proudit lehčí tanky.⁶⁹

⁶⁵ WINCHESTER, Jim, *Tanky a obrněná vozidla: druhá světová válka*, Praha 2000, s. 37.

⁶⁶ Nejlepším se stal Michael Wittmann, je mu přiznáváno zničení 138 tanků.

⁶⁷ WINCHESTER, s. 16.

⁶⁸ WINCHESTER, s. 35.

⁶⁹ MCCARTHY, s. 219.

Páteří ruských tankových jednotek byl střední tank *T-34*. Vyráběl se v nesrovnatelně větších počtech než jakýkoli jiný typ obrněného bojového vozidla. I když nebyl naprosto dokonalý, byl zřejmě jedním z nejlepších tanků druhé světové války. Je rovněž pozoruhodné, že Sověti dokázali jeho existenci držet v tajnosti až do německého vpádu v červnu 1941. *T-34* byl rychlý, dobře pancéřovaný a snadno ovladatelný. Díky širokým pásům měl dobrou průchodnost v terénu a jeho skloněné pancéřování prakticky zdvojnásobilo míru pancéřové ochrany. Předností byl také naftový motor, jenž při zásahu stroje nevzplál. Velkou nevýhodou verze *T-34/76* byla špatná konstrukce věže, stísněný prostor znesnadňoval úkoly potřebné k ovládnutí tanku a ke střelbě. To bylo odstraněno u verze *T-34/85*, ale tato změna neproběhla natolik rychle, aby do bojů u Kurska stihla zasáhnout. Produkce tanku *T-34/76* se zastavila v polovině roku 1944 po sestavení 35 099 exemplářů. Značné ztráty těchto tanků v roce 1943 způsobilo zavedení nových německých tanků *Tiger* a *Panther*.

Vedle *T-34* sovětské jednotky disponovaly těžkým tankem *KV-1*. Byl to těžší a pomalejší stroj než *T-34*, ale měl silnější pancéřování. Dále pak samohybnou houfnicí *SU-122* postavenou na podvozku tanku *T-34* a lehkým samohybným kanonem *SU-76*. Ten byl postaven na podvozku tanku *T-70* a byl druhým nejpoužívanějším sovětským obrněným strojem.⁷⁰ Také Rusové měli v bitvě u Kurska stroj, který si právě zde předvedl svoji premiéru. Bylo jím těžké útočné dělo *SU-152*. To mělo pomoci Rudé armádě čelit novým německým tankům. Využívalo podvozku tanku *KV-1* osazený mohutnou houfnicí ráže 152 milimetrů. Ta mohla vést přímou střelbu, ale také poskytovat palebnou podporu nepřímou střelbou na velké vzdálenosti. Dokázala zničit kterýkoli německý tank, ale její nevýhodou byla nízká rychlost nabíjení a malá zásoba vezené munice.⁷¹ Sovětská technika svými parametry působila velmi dobře, ale její bojová efektivita byla horší než u německých protějšků. Hlavně kvůli horšímu výcviku posádek a absenci kvalitní radiové techniky.⁷²

Německá armáda měla jednu podstatnou vadu. Nedostatečná motorizace převážně pěších jednotek byla značně omezující. Možnosti a síla tankových jednotek začaly být stále více limitovány podporou stejně mobilních podpůrných jednotek pozemní armády. Projevilo se to již na počátku války a mechanizované prostředky tak

⁷⁰ WINCHESTER, s. 72-76.

⁷¹ WINCHESTER, s. 83.

⁷² MCCARTHY, s. 126.

musela nahrazovat koňská síla.⁷³ Rusům do značné míry pomohly dopravní prostředky dodané spojenci. Ty představovaly 400 000 vozidel, včetně džípů, nákladních automobilů a plně pásových vozidel, které významně zvýšily mobilitu Rudé armády.⁷⁴

Německá armáda začala trpět dalším nedostatkem, slábnoucí leteckou podporou. Byla způsobena krizí na západní frontě, zvětšením nároků na *Luftwaffe*, ale také personálními problémy a nedostatkem pohonných hmot.⁷⁵ Nevýhodou bylo i morální zestárnutí nejčastěji používaných typů letadel. Musely být stále zdokonalovány, aby držely krok s protivníkem. Výroba letadel postupně meziročně narůstala, přesto se síla *Luftwaffe* výrazně neměnila.⁷⁶ U Kurska se poprvé objevila nová protitanková verze *Junkers Ju 87 G*, vzniklá úpravou střemhlavého bombardéru *Ju 87 D* přidáním dvou kanonů ráže 37 milimetrů v podvěsech pod křídly.⁷⁷ Jednalo o pomalý stroj a vzhledem k tomu, že Němci začali od poloviny roku 1943 ztrácet svoji nadvládu ve vzduchu, bylo létání se Stukou nebezpečnou záležitostí. Vedle *Ju 87* byl nasazen bitevní letoun *Henschel Hs 129*, který byl rovněž určen pro boj se sovětskými tanky. Bombardovací svazy *Luftwaffe* tvořil střední bombardér *Heinkel He 111*, ale jeho počet se v operačních bojových jednotkách od jara 1943 snižoval ve prospěch rychlejšího a víceúčelového bombardéru *Junkers Ju 88*. Standartní jednomístnou stíhačkou *Luftwaffe* byl letoun *Messerschmitt Bf 109*, ten sloužil od začátku války a po celou její dobu trvání byl vylepšován.⁷⁸ Druhou nejpoužívanější německou stíhačkou poprvé nasazenou v září 1941, byl *Focke-Wulf Fw 190*. Jednalo se o univerzální letoun, který se hodil jak pro vzdušné souboje stíhačů, tak pro bitevní úkoly či přesné bombardování.

Obrovské ztráty letadel v prvním roce války přinesly sovětům výhodu v urychlení nástupu nových typů letadel, jako byl *Iľjušin IL-2* silně pancéřovaný bitevní letoun, též zvaný *Šturmovik*. Vzhledem k tomu, že byl snadno ovladatelný, měl silnou výzbroj a vydržel těžká poškození, z něj činilo vynikající bitevní letoun. Avšak kvůli své nižší rychlosti byl zranitelný nepřátelskými stíhačkami. Jeho ztráty byly velmi vysoké,

⁷³ Koně představovali až 80% tažné síly německé armády na východě. (CROSS, s. 52.)

⁷⁴ MCCARTHY, s. 266.

⁷⁵ Zásoba pohonných hmot během léta 1943 byla kritická a omezovala volnost jednotek při narušování příprav nepřítele. (MASSON, s. 214-215.)

⁷⁶ Přes narušování továren spojeneckými nálety vzrostla výroba letadel v roce 1943 na 25 000. (MASSON, s. 214.)

⁷⁷ Tato letadla byla v rukou zkušených pilotů velmi úspěšná, v bitvě u Kurska Hans-Ulrich Rudel zničil dvanáct *T-34*.

⁷⁸ Na východní frontě se s tímto letadlem u JG 52 stal Erich Hartmann nejúspěšnější stíhacím pilotem celé historie vzdušných bojů. Během druhé světové války sestřelil 352 letadel, z toho 345 létalo v Rudé armádě.

dokonce i poté, kdy pro zesílení obrany přibyl zadní střelec. Přesto tyto bitevníky výraznou měrou přispěly k výsledku války na východní frontě.⁷⁹ Základním frontovým bombardérem Rudé armády byl *Petljakov PE-2* po celou dobu druhé světové války. Jednomotorový sovětský stíhací letoun *Lavočkin La-5* byl masově vyráběný a je následníkem vývojové řady letadel *LaGG-3*. Stal se jedním z nejlepších sovětských stíhacích strojů nasazených během války. Dalším sovětským stíhacím letounem byl *Jakovlev Jak-9* poprvé nasazený na podzim 1942. Navazoval na poslední varianty stíhačky *Jak-7*. Pro Němce se tento stroj stal velice nepříjemným překvapením. *Jak-9* převyšoval výkony svých německých protějšků do 6 000 metrů a díky tomu měl výhodu, protože vzdušné bitvy na východní frontě se vedly většinou v podstatně nižších výškách. Také byl velmi všestranný, ve verzi *Jak-9B* sloužil dokonce i jako stíhací bombardér, který se užíval pro boj s tanky.

V boji proti obrněné technice se na obou stranách objevovala celá řada účinných zbraní nejen dělostřeleckých, ale i pěchotních. Nedocenitelným pomocníkem německých pozemních sil po celý průběh války se stal vynikající víceúčelový kanón FlaK ráže 88 milimetrů, původně vyvinutý pro protiletadlovou obranu. Již na počátku vpádu do Ruska se ukázal jako jediná účinná zbraň proti novým sovětským tankům. Jednalo se o protitankovou zbraň, která nebyla během celé války překonána. Velmi známou zbraní Rusů byl raketomet Katuše, přezdívaný „Stalinovy varhany“. Šlo o jednoduchou konstrukci kolejnicové rampy, na které bylo 16 a víc raket, dlouhých 1,8 metru s 22 kilogramovou bojovou hlavicí. Byly používány na různých typech podvozků nákladních automobilů. Nepřesnost vypálených raket nahrazoval velký rozptyl, který umožnil pokrýt značný cílový prostor smrští střepin.⁸⁰

Neustálému tlaku na účinnost, spolehlivost a větší počet neušel ani německý kulomet MG 42 „Hitlerova cirkulárka“. Byl navržen jako náhrada za MG 34, konstrukčně jednodušší a odolnější v bojových podmínkách. Výsledkem byl pravděpodobně nejlepší kulomet na světě. Robustní, spolehlivý a s vysokou kadencí se stal chloubou německé pěchoty.⁸¹

⁷⁹ CRAWFORD, s. 165.

⁸⁰ CRAWFORD, s. 53.

⁸¹ CRAWFORD, s. 129.

4.2 Velení

Hitlera a Stalina v boji o nadvládu spojovala jejich role diktátorů. Na cestě za potvrzením své moci kráčeli po mrtvých tělech miliónů obětí. Paradoxem při jejich vzájemném srovnávání bylo, že si své role při řízení svých armád postupem času vyměnili. Hitler dospěl postupně do role kombinující diletanta a dogmatika, prosazujícího své názory na každou operaci. Stalin začal naslouchat názorům těch, na kterých v danou chvíli nejvíce záleželo. Obvykle potvrdil takový průběh akcí, o kterém vrchní velení armády uvažovalo. Avšak jeho chyby na počátku války byly vykoupeny životy milionů mužů a ztrátou tisíce tanků.⁸²

Adolf Hitler neměl žádné vojenské vzdělání, vojenské taktice a strategii se učil sám. Bojoval v zákopech první světové války a věřil, že má dost zkušeností, aby nemusel poslouchat své generály. Vítězství dosažená v letech 1939 a 1940 Hitlera pouze utvrdila v tom, že je schopnějším než oni. Ve skutečnosti byla především dílem velmi překvapivých rozhodnutí vojenského laika a jednání akceschopné armády. Tak jak jeho sebevědomí rostlo s přesvědčením ve svou genialitu, stále více vstupoval do akcí svých ozbrojených sil. To se postupem doby ukazovalo jako velmi škodlivé a mělo brzy vést k hořkému konci.⁸³ Tento proces začal již v roce 1938, kdy se Hitler prohlásil za skutečného vrchního velitele ozbrojených sil. Odvolal vrchního velitele armády, polního maršála von Brauchitsche v prosinci 1941 a převzal osobní kontrolu nad operacemi na východní frontě. Osobně velel všem vzdušným, námořním a pozemním silám. Němečtí generálové se s ním dostávali často do sporů, které většinou nevyslyšel a po neúspěších sahal po jejich výměně.⁸⁴

Přes tyto problémy ve velení patřila německá armáda k nejlepším na světě. Pod vedením generálů jako byl Erich von Manstein, Walter Model, Herman Hoth či Heinz Guderian, zaznamenávala mnoho úspěchů. Byla dobře vycvičená a dynamická. I přes nízké válečné umění vrchního velitele Hitlera, ubývající prostředky a rostoucí těžkosti, zůstala pevná a soustředěná. Až do konce války předčila Sovětský svaz nižšími bojovými ztrátami.

Erich von Manstein, jeden z nejlepších generálů 2. světové války. Velel skupině armád Jih. Poprvé se proslavil na začátku roku 1940 úspěšným plánem tankového útoku

⁸² CROSS, s. 44.

⁸³ MCCARTHY, s. 112.

⁸⁴ CRAWFORD, s. 16.

přes Ardeny. Na začátku roku 1943 se zdálo, že se celá německá fronta na jihu zhroutí. Tomu Manstein zabránil mohutným protiútokem, kterým osvobodil Charkov. Touto akcí stabilizoval frontu. Jednalo se o jeden z nejlepších příkladů obratného použití mobilní taktiky na východní frontě. Avšak jeho myšlenka na pružnou obranu neměla u Hitlera pochopení.⁸⁵

Walter Model německý polní maršál, který byl kvůli svým vojenským výkonům známý pod přezdívkou „Hitlerův hasič“. Když dostal na začátku roku 1943 rozkaz k ústupu, schválil systematickou likvidaci měst i s jejich obyvatelstvem, čímž se dostal na seznam válečných zločinců vedený Sověty. V bitvě u Kurska velel 9. armádě. Hitlerovi ale sdělil, že si myslí, že ofenzíva je odsouzena k neúspěchu a žádal posily. Když do konce července nedorazily, navrhl, aby německá vojska zůstala v obraně.⁸⁶

Hermann Hoth byl zkušený velitel obrněných sil velmi oblíbený u prostých vojáků. Staral se o svoje lidi a často za nimi jezdil do prvních linií. Přispěl velkou měrou k úspěchu obkličovacích bitev v prostoru Minska, Smolenska a Vjazmy. Byl jmenován velitelem 4. tankové armády při tažení na Stalingrad. Vedl poslední zoufalý pokus o osvobození 6. armády, který skončil nezdarem pouhých čtyřicet pět kilometrů od cíle. V čele této armády setrval i v bitvě u Kurska.⁸⁷

Hans Guderian byl často v rozporu se svými nadřízenými. Po neúspěšném tažení v roce 1941 u Moskvy byl odvolán, ale byl vzat na milost na počátku roku 1943. Dohlédl v roli vrchního inspektora tankových vojsk na přebudování zaostávajících obrněných jednotek.⁸⁸

Stalin stejně jako Hitler neměl zkušenosti s vedením tak rozsáhlých vojenských operací. Byl to hlavně politik ochotný udělat vše, aby se udržel u moci. Stalin byl odpovědný za čistky v armádě v roce 1937, které vážně oslabily její bojeschopnost na začátku války.⁸⁹ Nicméně Stalin uměl manipulovat s lidmi a využít situace. Po německém útoku rychle zmobilizoval národ, jehož obyvatele až dosud účelově vyvražďoval a využil jejich lásku k rodné vlasti. Komunističtí komisaři scestnou nacistickou ideologii obratně využívali, aby utvrdili odhodlání menšinových národností

⁸⁵ CRAWFORD, s. 119.

⁸⁶ CRAWFORD, s. 147.

⁸⁷ MACDONALD, s. 105.

⁸⁸ CRAWFORD, s. 37.

⁸⁹ V průběhu čtyř let z odhadovaného počtu 75-80 000 důstojníků Rudé armády jich bylo přinejmenším 30 000 uvězněno nebo popraveno. (GLANTZ, s. 27.)

a rolníků v boji. Byl dost chytrý na to, aby po svých počátečních přehmatech poslouchal své generály a zároveň využíval rivalitu mezi takovými znamenitými veliteli, jako byl Žukov a Koněv. Přisvojoval si zásluhy za úspěch a bezohledně vedl národ za vítězstvím.⁹⁰

Georgij Žukov jako vrchní velitel organizoval obranu Leningradu. Nahradil Koněva v říjnu 1941 ve funkci velitele Západního frontu, který bránil Moskvu. Během bitvy u Stalingradu koordinoval činnost jednotlivých frontů společně s Alexandrem Vasilevským, zástupcem náčelníkem generálního štábu. Jako první armádní generál byl povýšen do hodnosti maršála Sovětského svazu. Poté naplánoval a koordinoval obranu v Kurském oblouku a na ni navazující protiútok (operace Kutuzov).⁹¹

Ivan Koněv byl hlavním konkurentem Žukova. Ten ho v bojích u řeky Chalchyn připravil o slávu při porážce Japonců, což přililo ohně do vzájemné nevráživosti. V bojích před Moskvou utrpěly jeho jednotky vážné ztráty. Stalin ho vinil za tuto katastrofu. Jeho skutečný talent se projevil, až když se v roce 1943 stal velitelem Stepního frontu a poprvé se ocitl v čele velkého tankového svazku.⁹²

Nikolaj Vatutin se stal v roce 1941 zástupcem náčelníka generálního štábu *Stavky*. Patřil k významným plánovačům a vynikl během sovětské zimní protiofenzívy na konci roku 1941, kdy působil jako náčelník štábu Koněvova Kalininského frontu. Jako velitel Jihozápadního frontu se v roce 1942 výrazně podílel na operaci při obklíčení německé 6. armády u Stalingradu a následně při postupu v oblasti řeky Doněc na začátku roku 1943. V polovině března 1943 byl jmenován velitelem Voroněžského frontu, kterému velel v bitvě u Kurska.⁹³

5 Rozložení sil a postavení

Tato bitva vycházela z předpokladu, že v kurském výběžku jsou sovětské jednotky o síle jednoho milionu mužů, které zde mají být zničeny. Její úspěšné provedení mělo být německou odvetou za krach u Stalingradu. Ve snaze zajistit úspěch Citadely, byly shromážděny veškeré dostupné prostředky i za cenu oslabení ostatních frontových úseků a z toho plynoucích rizik. Němci do tohoto prostoru soustředili padesát nejlepších

⁹⁰ BUSMANN, s. 115.

⁹¹ CRAWFORD, s. 164.

⁹² CRAWFORD, s. 122.

⁹³ CRAWFORD, s. 128.

divizí armády a zbraní SS o celkové síle 900 000 mužů, 2 700 tanků a samohybných útočných děl. Na letištích u Orla a Charkova bylo soustředěno 1 800 letadel.⁹⁴ Se stejnou silou zahájil Hitler operaci *Barbarossa* v roce 1941, ale úspěšnost akce Citadela měla být jistější, protože se v tomto případě jednalo o soustředění sil na krátký úsek fronty.

Útok ze severu připadl na vojska skupiny armád Střed pod velením polního maršála Günthera von Klugeho. V čele měla postupovat 9. armáda generálplukovníka Walthera Modela. Měl pod svým velením celkem 22 divizí. Dvě divize pancéřových granátníků, šest obrněných a 14 pěších divizí. Celkem severní křídlo disponovalo necelými 800 tanky.⁹⁵ Vzdušnou podporu útoku měla zajišťovat letecká divize *Luftflotte 6*.⁹⁶

Současně z jihu měla zaútočit skupina armád Jih pod velením polního maršála Ericha von Mansteina přibližně s 1 500 tanky a podporovaná ze vzduchu *Luftflotte 4*. Její hlavní útočnou sílu tvořila 4. tanková armáda generálplukovníka Hermanna Hotha.⁹⁷ Ta byla při této příležitosti posílena II. tankovým sborem zbraní SS se třemi speciálně vyzbrojenými divizemi „*Leibstandarte Adolf Hitler*“, „*Das Reich*“ a „*Totenkopf*“. Jižněji v úseku Bělgoroda byl soustředěn armádní oddíl *Kempf*, který dostal za úkol zajišťovat pravé křídlo 4. tankové armády.⁹⁸

Na ruské straně byl kurský výběžek bráněn v severní části vojsky Středního frontu generála Konstantina Rokossovského a jižní úsek hájily jednotky Voroněžského frontu pod velením generála Nikolaje Vatutina. Zálohu představoval Stepní front generála Ivana Koněva. Tyto fronty byly podporovány na severu 16. leteckou armádou, na jihu 2. leteckou armádou a 17. leteckou armádou s 2 500 letadly.⁹⁹

Střední front pod velením maršála Rokossovského disponoval pěti armádami v prvním sledu a jezdeckým sborem v záloze. Voroněžský front pod velením maršála Vatutina sestával ze čtyř armád v prvním sledu, dvou armád v záloze. Dohromady disponovaly oba fronty 1,1 milionem vojáků, 13 000 děly a minomety, 3 300 tanky a samohybnými děly. Východně od Kurska utajeně operovaly jednotky Stepního frontu pod velením maršála Koněva. Tvořily zálohu ruského štábu a zahrnovaly pět armád,

⁹⁴ MCCARTHY, s. 218.

⁹⁵ BUSMANN, s. 70-71.

⁹⁶ CROSS, s. 147.

⁹⁷ MACDONALD, John, *Velké bitvy 2. Světové války*, Praha 2002, s. 102.

⁹⁸ BUSMANN, s. 70-71.

⁹⁹ BROOKES, Andrew J., *Letecká válka nad Ruskem*, Praha 2008, s. 127.

mezi nimi jednu tankovou armádu, a jako zvláštní zálohu jeden tankový sbor, jeden motorizovaný sbor a jezdecký sbor. Tato záloha navyšovala převahu Rusů o 450 tisíc vojáků, 6 500 děl a minometů a 1 500 tanků. To v konečném účtování představovalo nerovnováhu sil v orelsko-kurské oblasti v poměru 2,7 : 1 (2,226 : 900 tis.) v lidech, 3,3 : 1 (33 : 10 tis.) v dělostřelectvu a 2,6 : 1 (4,8 : 1,8 tis.) v tancích.¹⁰⁰

Model i Manstein vypracovali dvě rozdílné taktiky německého útoku. Na severu se Model rozhodl použít pěchotu a ženijní jednotky s dělostřelectvem k proražení mezer v ruské obraně, do nichž chtěl poslat své obrněné jednotky. Manstein naproti tomu na jihu plánoval využití svých obrněných sil k vytvoření průlomů. Ty měli postupovat ve formaci zvané *Panzerkeil* (tankový klín). Ve kterém jely na čele útoku těžké tanky *Tiger*. Ty byly do značné míry odolné proti nepřátelské palbě díky svému silnému pancéřování. Za nimi jely Lehčí tanky *Panther* a ty byly následovány ještě lehčími *Panzer IV*, *Panzer III* a útočnými děly *Sturmgeschütz*. Pro podpoření postupu bylo udržováno neustále rádiové spojení mezi každým *Panzerkeilem* a bitevními letadly *Luftwaffe* a podpurným dělostřelectvem.¹⁰¹

5.1 Zahájení operace

Útok byl zahájen 5. července časně ráno, ale protože Sověti znali přesný čas zahájení díky výslechu zajatců, odpověděli masivní dělostřeleckou palbou do míst soustředování německých útočných jednotek. Němci byli zaskočeni, došlo ke zpoždění Citadely o jednu hodinu a moment překvapení byl ztracen. Začátek operace provázela ohromná dělostřelecká příprava, po níž nastoupily v před pozemní jednotky. Ve stejný čas udeřily síly *Luftwaffe* v naději, že se jim povede zničit ruské letectvo. To se částečně podařilo a zaznamenala počáteční úspěchy v boji o nadvládu ve vzduchu, která byla základem pro vedení bojové činnosti na zemi.¹⁰² První den se na severu Modelově 9. armádě podařilo dosáhnout jen malých úspěchů a po celodenním boji postoupila přibližně o deset kilometrů. Druhý den bitvy u Kurska se začaly Modelovy síly tlačit na Olchovatku. Tudy Sověti útok předpokládali a vybudovali zde odolná obranná postavení patřící k nejlépe opevněným úsekům celého Kurského oblouku. Tento obranný systém způsobil v řadách 9. armády velké ztráty a nepovedlo se dosáhnout stanovených cílů pro první den operace. Navíc Model musel čelit protiútoky generála

¹⁰⁰ Tato čísla se týkají vojsk podél celé fronty od Orla až po Charkov. (GLANTZ, s. 260-261.)

¹⁰¹ CRAWFORD, Steve, *Východní fronta den za dnem*, Praha 2012, s. 125.

¹⁰² MCCARTHY, s. 221.

Rokossovského u železniční stanice Ponyri. Ten úspěšně odrazil, ale tankové střety si v průběhu čtyř následujících dní vyžádaly citelné ztráty. Mnoho tanků zůstalo stát v četných minových polích, aniž zasáhly do průběhu bojů.

V jižní části kleští byla ofenzíva vedena dvěma útoky, které byly o něco lepší než severní. Generál Hoth se svojí 4. tankovou armádou postupoval severozápadně od Bělgorodu za podpory armádní skupiny *Kempf*. Také on narazil na silnou obranu a dostal se do potíží. Desítky tanků byly vyloučeny z boje v minových polích a *Panther*y začaly sužovat mechanické poruchy. Přesto se Němcům povedlo dosáhnout úspěchu a na několika málo místech prolomit sovětskou obranu. Nicméně rychlost postupu byla mnohem pomalejší, než si žádal plán. Proto se rozhodl velitel 4. tankové armády Hoth provést útok ve směru na východ, kde ho Sověti neočekávali. Jeho jednotky se v prvním dnu probojovaly asi o sedmáct kilometrů. Významně se na úspěchu podílela *Luftwaffe*.¹⁰³ Průlom generála *Kempfa* nebyl tak velký, přesto postoupil za řeku Doněc. Hothovy jednotky s II. tankovým sborem SS míří 6. července na Obojaň. Rusové stále přisunují nové jednotky a nahrazují ztracené síly. Přes urputnou obranu Sovětů a za cenu velkých ztrát se daří prohloubit průlom do sovětského pásma na 20 km. Také uskupení *Kempf* úspěšně ničí sovětské jednotky, ale soupeř je početný a ještě na konci dne musí Němci čelit protiútokům z čela a do boků uskupení. Přes určitý pokrok se nepodařilo spojit oba útočné proudy, protože rychlost postupu byla nižší, než bylo naplánováno.

5.2 Průběh bitvy

Mezi 7. a 9. červencem na severu Modelovy jednotky opakovaně usilovaly o průlom ve směru na Olchovatku a Ponyri. S postupujícím časem jejich údernost slábla a přes veškerou snahu nedokázaly prolomit ruskou obranu a proniknout mezi silně opevněnými kopci u Olchovatky. Obranné postavení tohoto úseku patřilo k nejlépe opevněným částím celého kurského výběžku a pokaždé byl s těžkými ztrátami odražen. Stejný průběh bojů panoval u malé vesnice Ponyri.¹⁰⁴ Zde šest dní usilovaly německé tanky o průnik marně, za cenu ohromných ztrát lidí a obrněné techniky. Úsek fronty na severu byl výrazně kratší než na jihu a nedával takové možnosti pro obcházení postavení nepřítele. To nutilo Modela vysílat svoje pancéřové jednotky čelně ke zničení opěrných bodů. V některých případech se sice podařilo obrané pozice sovětů probít, ale

¹⁰³ BAKER, s. 82-83.

¹⁰⁴ MASSON, s. 171.

utrpené škody dosahovaly závratné výše. Za první tři dny bojů 9. armáda ztratila 10 000 vojáků a 200 tanků. Na druhé straně bojové linie Rusové stále přisunovali nové posily, proto se naděje na splnění cíle rychle rozplývaly. Nejvzdálenějšího bodu postupu dosáhli Němci na severu 9. července. Poté už Modelovým jednotkám chyběl dostatek sil, potřebných k dosažení svého úkolu. Poslední zálohy 9. armády poslal Model do obnoveného útoku na Ponyri 10. července. Tím připravil severní úsek o jednotky, které mohly být povolány v případě nouze. Navzdory těmto posilám i tento útok skončil nezdarem a celá 9. armáda přešla s výjimkou částí u Ponyri do defenzivy. Severní úsek tak vstoupil do dalších bojů bez rezerv a to pro konečný výsledek bojů nevěštilo nic dobrého. Proto 10. července Model musí rezignovat na útočné akce na severní části Citadely a soustřeďuje se na uhájení zhruba desetikilometrového zisku. Ještě předtím Model žádal velitele armádní skupiny Střed maršála Klugeho o uvolnění pěších útvarů z klidnějších částí fronty, nebyl však vyslyšen. Model navrhuje ustoupit. Hitler je proti, a aby podpořil jakýkoliv úspěch na severu, převedl jednu třetinu leteckých sil skupiny armád Jih ve prospěch armády Střed.¹⁰⁵

V jižním sektoru se útok pod Mansteinovým velením rozvíjel podstatně lépe. Od 7. července Němci soustředili své úsilí na mohutný útok 4. tankové armády přes Obojaň směrem na Kursk, zatímco jednotka *Kempf* postupovala od Bělgorodu ve směru na Koroču. Velení Rudé armády se rozhodlo zabránit dalšímu německému průlomu posílením obranných pozic. Do frontových linií Vatutin přisunul tanky i pěchotu ze záložního Stepního frontu, ale německým tankům se přesto 8. července dařilo v postupu. Největší úspěch zaznamenává II. tankový sbor SS pod velením Paula Haussera. V pozdních hodinách 9. července se probila 4. tanková armáda do vzdálenosti přibližně dvaceti kilometrů od Obojaně. Zaplatila za to ztrátou 230 tanků a více jak 11 000 mrtvých vojáků.¹⁰⁶ Armádní uskupení *Kempf* není již tak úspěšné, přesto se pomalu probíjávalo k Donci, aby mohlo po překonání řeky obnovit svůj postup na Prochorovku. S obrovským úsilím se podařilo Hothovým jednotkám postoupit po pěti dnech do hloubky 32 kilometrů.¹⁰⁷

Jako největší problém v jižním sektoru se začala jevit otázka obrany boků všech postupujících jednotek. Protože Hitler odmítl z obavy před útokem Sovětů v prostoru

¹⁰⁵ HEINRICI, s. 55-56.

¹⁰⁶ BAKER, s. 84.

¹⁰⁷ MCCARTHY, s. 224.

doněcké fronty uvolnění záložní divize, musel si Manstein vypomoci částečně vlastními jednotkami a riskovat jiné jemu svěřené úseky fronty.¹⁰⁸

Za cenu velkých ztrát prorazila 9. července Hothova 4. tanková armáda průlom do sovětských obranných linií, ale cesta na Kursk byla stále uzavřena hradbou sovětských jednotek. Proto se Hoth rozhodl změnit bojový plán a II. tankový sbor SS nasměřuje na Prochorovku. Armádní uskupení *Kempf* mělo prolomit sovětskou obranu útokem proti 69. armádě a tím chránit pravý bok II. tankového sboru SS. Prochorovka ležela asi 107 kilometrů na jih od Kurska ve strategicky významném údolí.

5.3 Německá rezignace

Modelova 9. armáda vyčerpala všechny zálohy a nové nepřišly, přesto měla schopnost hájit svoje postavení proti dotírajícím sovětským jednotkám. Kluge plánuje další útok na Olchovatku, ale Sověti jsou již rozhodnuti zahájit operaci Kutuzov.

Bitva se blížila 10. a 11. července ke svému kritickému bodu. Tyto dny byly pro sovětské velení nejkritičtější. V jižním sektoru se nový německý manévr rozvinul s překvapující rychlostí a přinutil sovětské velení urychlit zásah strategických rezerv. Hoth vyslal jednu ze svých divizí k obsazení předmostí za řekou Psjol jižně od Obojaně a tím se dostal do sovětských týlových oblastí. Společně s přemístěním armádní skupiny *Kempf* na severozápad byla situace tak vážná, že Vatutin byl nucen přeskupit své síly ze záložních prostorů, aby této hrozbě mohl čelit. Přes tyto taktické úspěchy na jihu bylo zřejmé, že Němcům docházel čas. Téhož dne došlo k vylodění spojenců na Sicílii.¹⁰⁹

Ještě před rozedněním 12. července musí Rotmistrov, velící 5. gardové tankové armádě přibližně s 850 tanky, vyčlenit zálohy aby zastavil úspěšný postup armádního seskupení *Kempf*. To se nalézalo jen 20 km od Prochorovky a hrozilo jeho spojení s údernými silami 4. tankové armády. Za stavu, kdy se ze dvou směrů valily mohutné německé tankové divize, se Vatutin rozhodl pro napadení tankových jednotek u Prochorovky, aby nedošlo k jejich spojení. Po rozednění bylo zahájeno německé bombardování ruských pozic a následovala dělostřelecká příprava na obou stranách. Poté se do pohybu dal II. tankový sbor SS a vzápětí proti nim Rusové posílají jednotky 5. gardové tankové armády. Došlo tak k největší tankové bitvě této války. Střetlo se tu

¹⁰⁸ HEINRICI, s. 53.

¹⁰⁹ MACDONALD, s. 104.

více jak 700 ruských a jen asi 300 německých tanků.¹¹⁰ Následně se strhla bitva, kde na sebe narazily valící se masy tanků. Ty se k sobě dostaly na tak krátkou vzdálenost, že na sebe střílely z bezprostřední blízkosti. Zuřivý boj se zvrhl v nepřehlednou zvěř obrněnců, obklopenými hořícími vraky tanků a nad jejich hlavními probíhaly letecké souboje. To zabráňovalo dělostřeleckým a leteckým jednotkám zasáhnout do pozemní bitvy. K největšímu střetu došlo jihozápadně od Prochorovky. Večer zbyly na bojišti stovky vraků. Boj skončil patovou situací, oba soupeři se museli vyčerpání stáhnout z bojiště.¹¹¹ Na konci bylo rozeseto po bojišti více než 700 zničených tanků obou stran a i když toto střetnutí skončilo patovou situací, je považováno za vítězství sovětské strany. Němcům se nepodařilo dosáhnout rozhodujícího strategického vítězství, které by jim otevřelo cestu ke Kursku.¹¹² Teprve v noci z 12. na 13. července dal Hitler konečně souhlas k přesunu rezerv skupiny armád do prostoru v okolí Bělgorodu. Konečný výsledek to již neovlivnilo.

Příštího dne 13. července Hitler zastavuje operaci Citadela. Hlavním důvodem bylo spojenecké vyloďení na Sicílii 10. července, které si žádalo přesunutí části elitních jednotek na západ. Tou první měl být II. tankový sbor SS, ale Manstein s tímto krokem důrazně nesouhlasil. Byl přesvědčený, že jeho skupina armád Jih svoji bitvu vyhrává a jediné co potřebuje je více času. Hitler tyto protesty odmítl, ale zároveň ani nezasáhl, když se Manstein rozhodl v ofenzívě pokračovat. V jižní části oblouku trval německý tlak až do 15. července. Tento den došlo ke spojení armádní skupiny *Kempf* a 4. tankové armády přibližně 10 kilometrů před Prochorovkou. Na přinesení zásadního obratu je to ale příliš pozdě.¹¹³

Aniž Sověti čekali na výsledek bitvy u Prochorovky, zahajují 12. července plánovanou protiofenzivu Kutuzov útokem obou frontů Západního a Brjanského v Orelském výběžku. Situace se pro Němce výrazně zhoršila 15. července, kdy se z jihu přidává k útoku Střední front generála Rokossovského. Model byl donucen stáhnout

¹¹⁰ MCCARTHY, s. 222.

¹¹¹ Hruzostrašné střetnutí tanků živě vylíčil vrchní maršál ozbrojených sil Amazasp Babadžanjan: "Během několika hodin se stovky tanků změnilly ve šrot. Země se otřásala výbuchy granátů. Odehrávaly se divoké vzdušné boje. Mračna černého prachu zviřené tanky, výbuchy granátů a pum i dýmem stoupajícím z hořících tanků a vozidel změnilly denní světlo v šedý soumrak. Obzor zmizel a slunce se zakalilo, takže jeho červený kotouč bylo sotva znát." (AXELL, Albert, *Válka a Stalin: očima sovětských generálů*, Praha, 2005, s. 109.)

¹¹² BAKER, s. 85-86.

¹¹³ HEINRICI, s. 63.

9. armádu na obrannou linii na západním okraji orelského výběžku. Tím začíná všeobecný ústup německých jednotek na západ.¹¹⁴

Na Hitlerův příkaz došlo 17. července k zastavení operací. Operační skupina *Kempf* a 4. tanková armáda zahájila 18. července bojový ústup do původních pozic. Tím ofenzíva u Kurska skončila a Hothovy jednotky ustoupily do výchozích pozic.¹¹⁵

S cílem zničit 4. tankovou armádu a armádní skupinu *Kempf*, prolomit obranu a obsadit Charkov. Zahajují Sověti 3. srpna operaci Rumjancev.¹¹⁶

Operace Citadela skončila německým neúspěchem a měla mít dlouhodobé následky pro další válečný vývoj na východní frontě. Dvojice útoků, které se měly potkat u Kurska, se k sobě ani nepřiblížily. Na jihu byl německý postup zastaven po pěti dnech v hloubce 32 kilometrů a v severní části pronikla 9. armáda jenom 19 kilometrů. Z toho vyplývá, že nebyla překonána ani jedna čtvrtina z potřebné vzdálenosti pro obklíčení.¹¹⁷

Bojové výsledky prvních čtyř dnů jednoznačně potvrdily, že rychlé odříznutí nepřátelských jednotek nelze dosáhnout. Přínosem naopak bylo zničení podstatné části protivníkových rezerv připravených zahájit případnou protiofenzívu.

5.4 Ruská protiofenzíva

Po selhání Citadely zahájili Sověti okamžitě ofenzívu na všech úsecích bojů. Dvě sovětské armády překročily 17. července řeku Mius a postupovaly podél severního pobřeží Azovského moře. Jejich cílem bylo odříznout Kleistovu skupinu armád A na Mansteinově jižním křídle. Ve stejnou dobu byl Kluge v oblasti armád Střed zatlačen ke Smolensku. Dne 5. srpna Rudá armáda znovu obsadila Orel a Bělgorod, výchozí body operace Citadela. V polovině srpna čelili Němci v Charkově nebezpečí obklíčení. Hitler ale nařizoval držení města za každou cenu. Podle jeho představ měla Rudá armáda tvrdě krvácet při dobývání každého města, řeky nebo mostu. Manstein, který nehodlal obětovat svých šest divizí, neuposlechl rozkaz nejvyššího velitele a nařídil dne 23. srpna ústup z Charkova. Skupina armád Jih se měla již brzy buď stáhnout ke Dněpru nebo zůstat na místě a čelit nebezpečí obklíčení a zničení. O opuštění Doněcké oblasti

¹¹⁴ MASSON, s. 175.

¹¹⁵ CROSS, s. 222.

¹¹⁶ BAKER, s. 86.

¹¹⁷ MCCARTHY, s. 224-225.

s Nikopolem a Krymem nechtěl Hitler ani slyšet.¹¹⁸ Teprve po několika intervencích v době, kdy situace již byla kritická, udělil Hitler 15. září Mansteinovi volnost v pohybu. Dněpr, třetí největší evropský tok, měl poskytnout ochranu před sovětskými útoky. Při překotném stahování praktikovali Němci taktiku "spálené země" se záměrem zdržet pronásledující jednotky nepřítele.¹¹⁹ Dne 30. září byly všechny jednotky skupiny armád Jih staženy na linii Dněpr - Melitopol. Nepřipravené pozice byly ale nedostatečné pro zastavení mohutných sil.¹²⁰ Hitler se opět ukázal jako špatný stratég, když zamítl ještě před Citadelou žádost svých generálů o přípravu obraných pozic na této linii. Stalin v touze rozdrtit Mansteinovo uskupení vrhl 80% tankových sil a téměř polovinu pěchoty proti opevnění na Dněpru. Němci již neměli síly bránit 500 km dlouhou frontu. Koncem září Rudá armáda překročila řeku na více než dvaceti místech a využila předmostí vytvořené severně od Kyjeva v oblasti armády Střed, aby 6. listopadu Hothovu 4. pancéřovou armádu vytlačila z města.¹²¹

V té době svitla pro Němce malá jiskřička naděje. V prostoru 4. tankové armády v listopadu 1943 překvapujícími dobře připravenými útoky porazil XLVIII. pancéřový sbor ve spolupráci se 7. tankovou divizí generála Manteuffela v blízkosti Kyjeva (u Žitomiru) dvě sovětské armády a třetí vážně poškodil. Jeho úspěch naznačil možnost reálného otupení přesily protivníka. Tato událost udělala na Hitlera obrovský dojem, bohužel bez následků na jeho taktické myšlení hlavního velitele, které by uvolnilo ruce jeho polním velitelům.¹²²

Do konce roku byla celá severní polovina Dněpru pod sovětskou kontrolou. Skupina armád Střed byla zatlačena na západ od Smolenska, jednotky na Krymu byly odříznuty

¹¹⁸ Na obranu Hitlera při jeho rozhodování je třeba uvést, že v Nikopolu se těžila manganová ruda jeden z důležitých kovů potřebných k legování oceli. Na základě hádky šéfa generálního štábu Zeitzlera s Hitlerem o obranu Nikopolu Albert Speer s odborníky na hutní průmysl spočítali, že zásoby manganové rudy vystačí na 19 měsíců. Zásoby ostatních legovacích kovů niklu na 10 měsíců, chromu na 5,6 měsíce, wolframu na 10,6 měsíce, molybdenu na 7,8 měsíce, se vztahovaly na oblasti Balkánu, Turecka, Finska a severního Norska. (SPEER, s. 344-345.)

¹¹⁹ MASSON, s. 176-177.

¹²⁰ Podle Mansteina tato linie nebyla silným obranným postavením. Vrchní velitelství skupiny armád už v zimě 1942-1943 žádalo, aby byla urychleně opevněna. Hitler však výstavbu odmítl, protože pracovní síly a materiál potřeboval pro Atlantický val. Kromě toho si myslel, že by silná zadní linie lákala vojáky k tomu, aby se za ni ukryli. Když se v prvním čtvrtletí nepřítel přiblížil k Dněpru, vybudovala skupina armád na vlastní pěst předmostí u Záporoží, Dněpropetrovsku, Krementčunku a Kyjeva, aby zabránila nepříteli v těchto místech prolomení linie. Již po Citadele se skupina armád pustila opět do budování linie na Dněpru. Sama však zvládla jen lehká opevnění, jelikož neměla k dispozici stavební stroje, materiál a ani dostatek lidí. (MANSTEIN, s. 243.)

¹²¹ MCCARTHY, s. 231.

¹²² MANSTEIN, s. 244.

a hledaly možnosti k ústupu. Mnohá místa vybojovaná nazpět, Kursk, Orel, Bělgorod, Charkov, Rostov a Kyjev, byla v průběhu roku definitivně ztracena.¹²³

Více než nesprávná taktika či snížená bojeschopnost jednotek se na tomto vývoji podílela absolutní převaha protivníka ve všech ukazatelích. V této době, na podzim 1943, měli Sověti na východní frontě ve zbrani 5,5 milionu vojáků, proti nimž stálo pouze 2,4 milionu Němců. Rusové měli 8 500 tanků, Němci 2 300, Rusové měli 21 000 polních děl, Němci 8 000. A ještě horší situace panovala v počtu letadel a nákladních automobilů.¹²⁴

6 Ztráty

Poslední střízlivé odhady ztrát ukazují s jakou úporností boje probíhaly. Velikost uváděných ztrát se často liší také podle toho, jaký tábor autor reprezentuje. Je také rozdíl podle toho, kdy byla data publikována, protože výzkum archiválií druhé světové války stále pokračuje. Většina publikujících se soustřeďuje jen na částečné hodnocení ztrát sloužících jen pro ilustraci vlastního výkladu myšlenek a to komplikuje snahu o jejich celkové vyhodnocení.

Jako příklad různého pohledu na věc nám může posloužit popis zahájení operace Citadela během noci ze 4. na 5. července. Sovětští historici Těpluchovskij i Markin v Istorii shodně referují o intenzivním dělostřeleckém ostřelování německých přípravných pozic, kdy "Hitlerovci" utrpěli těžké ztráty. Palba měla mít údajně dalekosáhlé morální i fyzické účinky, měla ochromit více jak polovinu německého dělostřelectva a způsobit zdržení samotného útoku o více než dvě hodiny. Naopak podle dostupných dokumentů 4. tankové armády došlo ve dvě hodiny k desetiminutovému vystupňování palby nepřítele, takže čas zahájení plánovaného útoku nebyl ohrožen. Také v prostoru 9. armády pouze dvě ze šesti divizních hlášení obsahují záznam o "upoutávací palbě bez větších následků".¹²⁵

Potvrzení o vlivu nového bádání může sloužit Prochorovka, která v poválečných letech získala téměř bájného věhlasu jako symbol "obrození ruských obrněných sil a ohromující německé porážky, při které německé tankové jednotky vykrvácely tak, že

¹²³ MCCARTHY, s. 224-228.

¹²⁴ HOYT, Edwin Palmer, *Hitlerova válka*, Praha 2003, s. 317.

¹²⁵ HEINRICI, s. 100.

jejich zotavení stálo mimo veškerou další možnost". Poslední průzkumy tyto soudy krotí a německé ztráty tanků u Kurska snižují. Rusové sice tvrdili, že po bitvě odtáhli z okolí jihovýchodně od Prochorovky přes 400 tanků, ale studiem výkazů 4. tankové armády o stavu techniky, musíme objektivně dojít k závěru, že nemohlo jít o německé tanky.¹²⁶ Tento údaj rozporuje skutečnost, že v uvedeném prostoru operoval pouze II. tankový prapor SS a ten disponoval maximálně 300 stroji.¹²⁷

Pro větší přesnost uváděných údajů je potřeba vymezit i časový úsek, který tato čísla reprezentují. Nejčastěji se vykazují ztráty od zahájení 4. července (předběžný útok 4. tankové divize) do 16. července (ukončení útočných akcí ze strany Němců na jihu oblouku) nebo za celý časový úsek zahrnující obě protiofenzivy Rusů (Kutuzov a Rumjancev), tedy až do 23. srpna. Čísla, která jsou použita pro závěry, pocházejí od různých autorů.

Německé ztráty se odhadují kolem 57 000 vojáků a 300 tanků. Zatím co sovětské ztráty byly přibližně 70 000 vojáků a 1600 tanků.¹²⁸

Z těchto čísel lze vyčíst následující. Němci utrpěli nižší ztráty než Rusové, co se týká tanků dokonce několikanásobně. Poměr německých a ruských ztrát se snížil ve prospěch Němců, přesto objem ztracených prostředků nedokázal vyrovnat počáteční nerovnováhu v počtu nasazených sil.

Z toho lze usoudit, že početní převaha Sovětů byla natolik výrazná, že německé úvahy o ochromení nepřítele byly nereálné. Dále lze tvrdit, že přestože byla německá armáda nucena z časových důvodů přistoupit na tu horší strategii, musela útočit do připravených obranných pozic, byly její ztráty výrazně nižší než ztráty Sovětů. To jasně hovoří o vyšší hodnotě německých jednotek. Dále můžeme vyčíst vysoký nárůst poměru ztrát mezi oběma rivaly po 16. červenci. Sověti přešli z připraveného obranného postavení do protiútoku a role si s Němci vyměnili. Sovětská armáda, která provedla změny ve velení, přebudovala strukturu armády (kombinované obrněné jednotky, útočné tankové jednotky), stanovila méně ambiciózní cíle při ofenzívách, přeskupovala

¹²⁶ MCCARTHY, s. 224-225.

¹²⁷ HEINRICI, s. 107.

¹²⁸ BAKER, s. 86.

jednotky za účelem získání výrazné místní převahy, reorganizovala vzdušné síly, ale stále nedosahovala výkonnosti německé armády.¹²⁹

Do konce července 1943 dosáhly celkové německé ztráty obrněných vozidel na východní frontě počtu 645 tanků a 207 samohybných děl, které padaly hlavně na účet bitvy v Kurském oblouku (jen čtyřicetikilometrový postup 4. armády na jihu stál Němce asi 330 tanků a samohybných děl). Tyto ztráty byly těžko nahraditelné. Navíc nové zbraně znamenaly hluboké zklamání. Z 200 tanků *Panther*, které vyrazily do boje, jich bylo ke konci prvního dne schopno provozu pouhých 40. Devadesát strojů *Ferdinand* nedopadlo lépe a staly se snadnou kořistí sovětské pěchoty.¹³⁰

Na konci bitvy dosáhly ztráty tanků Středního a Voroněžského frontu u Kurska čísla 1 500, tedy téměř poloviny všech strojů. V týlu ale čekala rychlá náhrada. Sovětská měsíční produkce 2 000 tanků v roce 1943 (2 500 tanků v roce 1944) umožňovala Rudé armádě bez ohledu na výši ztrát navyšovat celkový stav obrněných jednotek. Tomu nemohli Němci přes dílčí úspěchy již dále čelit.

Citelné byly také ztráty lidské. Bojující divize dosahovaly běžně ztrát kolem 30%. Na konci srpna 1943 si Manstein stěžoval, že za 133 000 padlých, které ztratila skupina armád Jih v červenci a srpnu, bylo posláno jen 33 000 náhradníků. Tomuto nedostatečnému doplňování stavů neušly ani elitní jednotky SS, kterým se obvykle dostávalo přednostní péče. V průběhu roku 1943 bylo na východní frontě zabito téměř půl milionu německých vojáků.

To ještě umocnilo narůstající převahu Rudé armády. Ta se projevovala již dříve. Při porovnávání poměru nasazených vojáků zjistíme, že u Stalingradu bojoval přibližně jeden milion vojáků na každé straně. V kurském oblouku získala převahu Rudá armáda v poměru 1,5 : 1 (1,3 milionu : 900 tisíc mužů). Na Dněpru v říjnu 1943 navýšila už poměr 2,2 : 1 (2,6 : 1 milionu) a převahu v tancích i v dělech na 4 : 1.¹³¹

Tato skutečnost v kombinaci s novými frontami na jihu a na západě Evropy znamenala ještě větší nerovnováhu sil na východní frontě. K 1. říjnu 1943 bojovalo na východě 2,6 milionu vojáků, což představovalo 63% všech sil Wehrmachtu. V srpnu

¹²⁹ Pokud bychom opustili období vymezené pro bitvu, museli bychom konstatovat, že velké ztráty provázely Rudou armádu celou cestu až do Berlína, ještě při dobývání samotného Berlína přišlo o život 300 000 sovětských vojáků.

¹³⁰ MCCARTHY, s. 222-225.

¹³¹ CROSS, s. 245.

1944 po otevření druhé fronty, kdy na východě bojovalo 2,1 milionu Němců, čelil spojeneckým operacím ve Francii jeden milion vojáků. Toto rozdělení sil skrývá zároveň i přesun části elitních jednotek směrem na západ.¹³²

Aby se lépe pochopil význam této bojové operace v souvislosti celého válečného dění, jsou uvedeny výše ztráty německé armády od napadení Sovětského svazu. Od září 1939 do září 1942 si boje na východě vyžádaly zhruba 922 000 mrtvých (14% všech sil), nezvěstných či zmrzačených vojáků. Mezi zářím 1942 a 20. listopadem 1943 toto číslo vystoupilo na 2 077 000 vojáků (30% všech sil). Od června do listopadu 1944, po otevření druhé fronty ztratila německá armáda nenávratně dalších 1 457 000 vojáků. Z toho připadalo 903 000 (62%) na východní frontu. Z uvedeného je patrné, že samotné německé ztráty v Citadele nebyly tak fatální a důvody dalších nezdarů Wehrmachtu na východě nutno hledat jinde.¹³³

6.1 Příčiny neúspěchu

Průběh samotné bitvy potvrdil Modelovy obavy. Německé jednotky neměly proti obrovské přesile bez momentu překvapení žádnou šanci. Neustálé odklady umožnily Sovětům nejen vybudování do detailu připravené protitankové obrany, ale i přísun obrovských rezerv pro zajištění obranných pozic a pro plánovanou protiofenzivu. Na rozdíl od roku 1941 a 1942 znali místo a čas úderu a toho dokázali dokonale využít.

Byl důvod dlouhých odkladů opodstatněný? Vždyť každý den odkladu znamenal posílení obrany nepřítele. Zde hrály z hlediska času důležitou roli dva proti sobě působící faktory. Nebezpečí vzniku druhé fronty, které vybízelo k urychlenému zahájení akcí a čekání na "nové" tanky. Musíme připustit fakt, že "nové" tanky umožňovaly průlom do obrany nepřítele, ale zároveň sebou přinesly ztrátu cenného času. Při znalosti síly Rudé armády musíme uznat, že ani dřívější termín zahájení operace by nepřinesl chtěné vítězství.¹³⁴ Průběh bitvy by byl zcela nepochybně podobný, ale získaný časový odstup by nabízel přechod k manévrovému způsobu boje bez bezprostředního nebezpečí vlivu aktivity západních soupeřů.

Druhou závažnou příčinou neúspěchu Citadely byl nedostatečný bojový potenciál Němců. Ten se dotýká veškerého zvažování o možnostech této bitvy.

¹³² GLANTZ, s. 448.

¹³³ GLANTZ, s. 449.

¹³⁴ K tomuto datu disponovala skupina armád Jih jen 686 středními tanky a 160 samohybnými děly, oproti 1081 tankům a 376 samohybným dělům o dva měsíce později. (MASSON, s. 175.)

Současně také nutí k hodnocení rozhodování německého vrchního velení. Nedostatečné zajištění pěšími divizemi, po kterém volal Manstein, nutilo útočící jednotky oslabovat své síly na zabezpečení boků. To snižovalo razanci útoků a zároveň bránilo využít i dílčích vítězství k větším ziskům. Této slabosti Rudá armáda po prvních nezdarech náležitě využila a realizovala plánované protiofenzivy. Neochota Hitlera soustředit se na jedno rozhodující bojiště i za cenu dočasného ohrožení bojišť méně exponovaných, lpění na každé pídi dobytého území společně s nechutí dát volnost pohybu vlastním jednotkám, se projevilo ve stanovení nesprávné strategie roku 1943. Cílem mělo být udržení Doněcké oblasti, vyčištění oblouku, ochromení sil nepřítele, udržení fronty ve stávající podobě a znovudobývání ztracených území. Stávající poměr sil ukazuje na nepochopení reálných možností armády na východě a v důsledku toho i na volbu špatné strategie, kterou Citadela bezpochyby byla. Při zvážení situace a důsledků jaké mělo mít nejbližší střetnutí, neměl Hitler argumentovat politickými, hospodářskými a prestižními důvody, ale zaměřit se jen na vojenské řešení problému. Toho nebyl, jak i v minulosti častokrát ukázal, schopen. Věřit ve vyrovnaní protivníkovy přesily nasazením několika desítek kusů sice kvalitnější, ale dosud nevyzkoušené techniky, znamenalo vážné riziko. S odstupem času můžeme tvrdit, že úspěch této "bitvy strojů" byl evidentně založen na předpokladu, že se Rusové zhroutí při prvním úderu. Jen malá pozornost byla věnována tomu, co by se mohlo stát, jestliže zhroucení nenastane. Hitler odmítal budování obraných pozic nejen na Dněpru, ale i za postaveními obou útočících armád. Riziko oslabení armád, které v případě porážky nebudou moci být posíleny, staví vrchního velitele do role hazardního hráče.

Jaké možnosti měl Hitler na výběr? Rezignovat na přímý útok a přejít ke strategii pružné obrany. K této taktice mohl přejít již při prvních neúspěších v prvních dnech Citadely. Na podporu použitelnosti této taktiky si připomeňme tažení Mansteina na počátku roku 1943. Nic z toho však na taktické uvažování Hitlera vliv nemělo.

6.2 Důsledky

Hitlerova strategie pro rok 1943 se soustředila na tři body. Udržet předmostí v Tunisu, jak nejdéle to půjde. Dát nový rozměr ponorkové válce a zahájit omezenou ofenzivu proti Rudé armádě. Tyto záměry vyústily ve tři po sobě jdoucí porážky. První se týkala kapitulace jednotek Osy v Tunisu 13. května 1943. Jih Evropy byl ohrožen. Také dosažení druhého cíle ztroskotalo. Technická zastaralost německých ponorek přinášela stále častější neúspěchy ve vodách Atlantiku a v květnu přinutila admirála Dönitze

k jejich stažení. Zásobovací cesty pro přípravu spojeneckého vylodění ve Francii se uvolnily. Posledním krachem byly vojenské operace v kurském výběžku. Za cenu obrovských ztrát na severu dokázala Modelova armáda proniknout jen 19 kilometrů do sovětských pozic a na jihu Mansteinova do 32 kilometrů, ale ke strategickému oslabení nepřítele nedošlo. Postavení německé armády se zhoršilo a nerovnováha sil v porovnání se sovětskou se ještě více prohloubila. To se projevilo ztrátou iniciativy ze strany německých jednotek. Od té doby je čekala jen série obranných manévřů.

Zahájením útoku na Kurský oblouk v roce 1943 chtěl Hitler vojensky oslabit Sovětský svaz, zabránit jeho očekávané ofenzivě a odolat hrozbě vylodění spojenců na západě. Pokud by se mu podařilo zabránit vylodění Angloameričanů v roce 1944, pak počítal s tím, že shromáždí své nejlepší síly na východě. Sovětský svaz porazí nebo s ním uzavře dohodu. Na západě převezme definitivně iniciativu díky novým zbraním. Při vzrůstající síle nepřátel se Hitler začínal upínat k nadějnému vývoji nových typů. S nasazením raket V1 a V2 se počítalo na počátku roku 1944, ke konci roku se měly objevit proudová letadla a nové ponorky. Rychlému dokončení vývoje jaderné zbraně již ale scházely zdroje a kapacity. Nepřítel na východě i západě mu nedával vydechnout. Události nabíraly nepříznivý vývoj. Tento souboj o čas začal Hitler prohrávat. Nové zbraně již neměly zvrátit vývoj příštích událostí.

Neradostná německá situace na východě je často připisována změně v sovětském velení, štábech, v operačních a taktických technikách. V polovině roku 1943 začal Stalin více naslouchat svým velitelům. U Kurska se sovětské velitelé věnovali více chápání významu zpravodajských analýz a lstí. Vsadili vše na protitankovou obranu. Zlepšení byla patrná i v pečlivé souhře dělostřelectva, ženistů, pěchoty a tanků při prolamování německé obrany a ve schopnosti operativně soustřeďovat drtivé síly na exponovaných úsecích fronty. Při protiúderu u Prochorovky a v operacích Kutuzov či Rumjancev Rudá armáda otestovala tankové jednotky a samostatné tankové a mechanizované sbory, které se od této chvíle staly základní součástí sovětských hlubokých operací. Zkušenosti velitelů a zlepšená logistika, opírající se o americká nákladní vozidla, umožňovala těmto formacím vyrovnat se německým jednotkám.

Stále přetrvávalo množství problémů, které bylo třeba vyřešit. Především správné načasování a způsob nasazení tankových jednotek do boje během a po

počátečních průlomech. Kromě toho bylo zapotřebí nalézt způsoby, jak omezit katastrofální výši ztrát, kterými trpěla Rudá armáda i při svých úspěšných operacích.

Stalinovy úspěchy u Stalingradu a Kurska v roce 1943 vytvořily novou vojensko-politickou skutečnost. Válečné zkušenosti udělaly ze Sovětského svazu mocnost, se kterou bylo nutno při závěrečném účtování počítat. V důsledku těchto vítězství souhlasil Roosevelt a Churchill s uspořádáním summitu blízko Ruska v Teheránu.

Německé snahy v roce 1943 byly mimořádně limitovány spojeneckými a sovětskými prostředky. Tato převaha se snad nejvíce projevila při porážce *Luftwaffe*. Obě strany, Angloameričané i Sověti, si byly dobře vědomi skutečnosti, že aktivita jedné usnadňuje pozici té druhé. To se poprvé projevilo v průběhu bitvy u Kurska, kdy Němci museli útočit bez významných rezerv. Potvrzením je i to, že plánované vylodění v Normandii v květnu 1944, operace "*Overlord*", se mělo uskutečnit jen v případě, že Němci nebudou v té době disponovat ve Francii 12 mobilními divizemi.¹³⁵

Shrnutím dojdeme k závěru, že samotná bitva přinesla ztráty na obou stranách. Na sovětské sice výrazně vyšší, ale na výkonnost Rudé armády to nemělo žádný vliv. Naopak konkurenceschopnost *Wehrmachtu*, také díky rozmělnění sil vyvolaného aktivitou spojenců, silně poklesla. Východní fronta se začala rychle přesouvat směrem na západ v důsledku neúspěchu operace Citadela.

6.3 Následující události

Východní fronta nepředstavovala pro Němce jediný problém. Na německé válečné úsilí dopadal jeden úder za druhým. Churchill se mohl pochlubit 31. července zničením 85 německých ponorek za poslední tři měsíce. Pád Mussoliniho 25. července a neochota Italů vést další boje, přesunuje obranu Itálie na německou armádu. Stále sílily nálety spojenců na německá města. Bombardování Hamburku na konci července bylo zkázonosné (britská operace "*Gomorrhah*"). Úspěch zaznamenal i letecký útok Britů (operace "*Hydra*") na výrobní středisko raketových střel v Peenemünde. Dne 1. srpna Američané poprvé bombardují rafinérie v rumunské Ploješti. Přes utržené ztráty postupně pokračovali dalšími dvanácti nálety a po roce úsilí dosáhli úplného zastavení produkce. V Rusku v prvních srpnových dnech roku 1943 došlo k zesílení

¹³⁵ GILBERT, s. 519.

"války o železnice". Sovětským partyzánům se podařilo v té době nastražit na železničních tratích v týlu armády Střed 8 600 náloží.¹³⁶ Na jihu je sicilské tažení spojenců završeno úspěchem. Německé a italské jednotky se stahují (17. 8.) do Kalábrie. Následuje spojenecké vylodění v Kalábrii a Salernu (3. - 20.9.) a osvobození Korsiky (9. 9. - 5. 10.). Po obsazení Neapole (1. 10.) ustupují německé jednotky na "Gustavovu linii" (31. 10. - 30. 11.). Aktivita britských a amerických vzdušných sil se přesunuje nad Berlín. (1. - 30. 11.).

Říše narazila se svými 100 miliony obyvatel (včetně veškerých anexí) a ve spojení se sedmdesátimilionovým Japonskem na obrovský demografický potenciál, do něhož lze započítat 200 milionů Rusů, 190 milionů Američanů, 50 milionů Angličanů nepočítaje zbytek britského impéria.¹³⁷ To v kombinaci s dvojnásobným počtem plně motorizovaných divizí a několikanásobně vyšší zbrojní výrobou přinutilo Hitlera k vyhlášení poslední významné direktivy ze dne 3. listopadu, která přinesla obětování východní fronty ve prospěch odražení nepřítele na západě a pozdní mobilizaci všech rezerv ve prospěch rozhodujícího boje o osud národa.¹³⁸

Úděl Německa byl ale zpečetěn. Dne 28. listopadu 1943 se schází hlavy tří mocností na konferenci v Teheránu, aby potvrdily společný zájem na úplné porážce hitlerovského Německa a potvrzení rozhodnutí o vylodění ve Francii na jaře 1944.

7 Závěr

Bitvě u Kursku předcházely dva roky válčení na východní frontě. Na žádném z bojišť druhé světové války nebylo vyčerpáno více sil a zničeno více hodnot. Východní fronta v letech 1941–1943 byla jedinou frontou v Evropě a do konce války byla hlavní frontou. Po otevření západní fronty v Normandii v červnu 1944 až do konce války vázala téměř dvě třetiny sil nacistického Německa. Z těchto údajů lze vyvodit, že ve výsledcích bojů na východní frontě můžeme hledat důvody neodvratné vojenské porážky Německa. Jaké postavení lze přisoudit v dlouhé řadě těžkých bojů právě této bitvě je shrnuto na základě odpovědi na otázky položené v úvodu práce.

¹³⁶ GILBERT, s. 514.

¹³⁷ MASSON, s. 233-248.

¹³⁸ MASSON, s. 249.

Měla bitva vítěze? Lze považovat výsledek bitvy za porážku nebo vítězství jednoho z protivníků? Všechny závěry mají své zastánce. Který je správný? Zastánci německého vítězství argumentují, že vítězem je ten, kdo ovládne bojiště. A byli to Němci, kteří byli schopni odtáhnout porouchanou techniku. Opačný tábor poukazuje na navazující průběh bojů. Pro správnou odpověď si musíme zopakovat, s jakými cíli oba protivníci do bitvy vstupovali. Cílem operace Citadela nikdy nebylo zasadit úder, který by Němcům zajistil konečné vítězství, ale získat čas. Na západě bylo potřeba počítat s odražením Angličanů a Američanů a s novými kvalitativně dokonalejšími zbraněmi by byl Wehrmacht v roce 1944 i přes početní nevýhodu opět konkurence schopnější. Toto střetnutí mělo oslabit Rudou armádu do té míry, aby nebyla schopna v roce 1943 převzít iniciativu a případně obnovit územní zisky z minulého období. Cílem Rusů bylo odrazit útok, nechat útočníka krváčet a proti oslabenému nepříteli přejít obratem do široké ofenzivy. Z tohoto pohledu se jeví výsledek bitvy jednoznačně jako neúspěch německé strany.

Lze s jistotou tvrdit, že očekávání německé strany naplněna nebyla a ani být naplněna nemohla. Vyplývá to z poznání tehdejších událostí. Odpověď na otázku o schopnostech německé armády zvítězit a přitom změnit poměr sil můžeme podpořit zcela logickou úvahou. Pokud opět přirovnáme bojiště k šachové partii, tak soupeř s větším počtem "slabších" figur musí pro dosažení vítězství nasadit "kvantitu za kvalitu". Taktika pak soupeři s menším počtem "silnějších" figur velí nedovolit mu svou aktivitou rozvinout celou jeho sílu. A převaha byla jednoznačně na straně Rusů. Této strategii nejvíce odpovídal původní Mansteinův plán.

Sázka na Citadelu proto byla osudově nesprávnou volbou, která ještě více zvýraznila nerovnováhu sil obou protivníků. Je s podivem, že takto jednoduchou logickou úlohu nedokázalo vrchní německé velení vyhodnotit. Co bylo příčinou takového rozhodnutí? Byla to špatná činnost výzvědných služeb a s tím spojený nedostatek informací o síle protivníka, časová tíseň vyvolaná hrozbou otevření druhé fronty nebo osoba Adolfa Hitlera, který byl po neúspěšném tažení na Moskvu a porážce u Stalingradu stále méně ochoten naslouchat svým generálům a strhával rozhodování do svých rukou. Jeho touha po rychlém úspěchu pro posílení své pozice úspěšného vůdce národa, špatná personální politika, krátkozraké plánování, nedostatek strategického uvažování, neochota dát volnost v jednání aktérům rozhodujících bojů byly hlavními

důvody porážky. To vše, jak se postupně ukazovalo, podráždilo dlouhodobě nohy *Wehrmachtu* na východní frontě a padalo na hlavu hlavního velitele Adolfa Hitlera.

Neschopnost využít hospodářský potenciál porobených evropských států, chaotické řízení hospodářství v prvních letech bojů a následné nedostatečné zásobování východní fronty potřebným množstvím vojenského materiálu, zvláště kvalitních zbraní, nedostatek strategických surovin, nacionalismus a necitlivý postup vůči původnímu obyvatelstvu na obsazených územích, nespolupráce zemí Osy, chybná zahraniční politika, neschopnost získat citlivé informace, chyby při vedení bojových akcí a jejich plánování, nedostatek rezerv, příliš ambiciózní cíle a nakonec časová tíseň vyvolaná prudce rostoucí silou a aktivitou nepřátel Říše - všechny tyto faktory bezpochyby ovlivňovaly popisované události. Aniž si to Němci uvědomili, v roce 1943 stál před nimi zcela jiný protivník. Až do roku 1942 německá armáda kompenzovala často početní nevýhodu bojovými zkušenostmi a manévrovací převahou v přímém boji. Ty přinesly velká vítězství v Rusku i v severní Africe. Neschopnost získat rozhodující vítězství u Stalingradu spočívala spíše než v taktických chybách v rostoucí převaze protivníka. Převyšoval jej nejen početně, ale hlavně po poučení z minulých porážek začal dosahovat vyšších kvalit počínaje prostými vojáky a konče strategickým myšlením nejvyššího velení. Toho jasným dokladem je nejen samotné zastavení německé ofenzivy v Kurském oblouku, ale také to, co po ní vzápětí následovalo. Navazující sovětské protiofenzivy Kutuzov a Rumjancev představovaly do té doby vrchol sovětského počínání na bitevním poli, zejména ve využití mobilních jednotek, masivního nasazení dělostřelectva a letectva a jejich vzájemné součinnosti. Což se dá shrnout slovy: „Po přiblížení kvalitativních ukazatelů se ukázala jako rozhodující početní převaha.“ Přispívá tomu i poválečné vyjádření generála Mansteina, který byl zastáncem pokračování bitvy. Čestně přiznal, že vrchní velení včetně něho netušilo, jaké ohromné síle čelí.

Bitva u Kurska je považována mnohými za jeden z rozhodujících okamžiků celé války. Může vzbuzovat dojem zvratu, ve kterém se šance Němců na dosažení vítězství změnila. O tankové bitvě u Prochorovky se hovoří v tom smyslu, že německé tankové jednotky se v ní vyčerpaly tak, že jejich zotavení bylo téměř nemožné. Poslední hodnocení však tyto škody mírní. Ztráty na obou stranách sice byly velké, ale ani na německé straně nebyly ochromující. Německé strategické možnosti a schopnosti byly totiž omezené už před Citadelou. Její realizaci se připravilo německé velení o pracně

doplněné síly. Z toho lze vyvodit, že po nezdaru operace Barbarossa v roce 1941 a operace Blau v roce 1942, nehrál tento třetí operační nezdár v běhu příštích událostí rozhodující roli. Německá armáda byla stále schopná nadále uštěďovat nepříteli citelné ztráty, ale výrazný nepoměr sil při obrovských rozměrech východní fronty již nebyla schopna vyrovnávat svoji kvalitou. Citadelu můžeme přirovnat ke katalyzátoru, který další dění spojené s porážkou nacistického Německa jen urychlil. Co této události nelze upřít, je dosud neopakovaná ohromná koncentrace obrněných a vzdušných sil použitých na tak krátkém úseku fronty, která 12. července vyústila u Prochorovky v největší tankovou bitvu druhé světové války.

Dny třetí říše byly sečteny. Citadela byla poslední velkou německou ofenzivou zahájenou na východě. Po Kursku se Rudá armáda chopila iniciativy, které se již nevzdala. Ze ztrát utrpěných v létě 1943 se Němci už nikdy úplně nevzpamatovali. Na východě proti německým obrněncům stály obrovské počty sovětských tanků a na západě zdrcující vzdušná převaha spojenců. Pokud jde o číselná vyjádření, nemohli se těmto silám Němci nikdy rovnat. Ve výsledku je porazila převaha protivníků v lidských silách i vybavení.

8 Seznam literatury

- AXELL, Albert, *Válka a Stalin: očima sovětských generálů*, Praha, 2005.
- BAKER, Lee, *2. světová válka na východní frontě*, Brno 2012.
- BARBIER, M. K., *Kursk: The Greatest Tank Battle Ever Fought 1943*, Shepperton 2002.
- BROOKES, Andrew J., *Letecká válka nad Ruskem*, Praha 2008.
- BUSMANN, C. W. Star, *Stalingrad a co se dělo poté*, Praha 2015.
- CRAWFORD, Steve, *Východní fronta den za dnem*, Praha 2012.
- CROSS, Robin, *Citadelala: Bitva u Kurska*, Olomouc 1996.
- FLAVIO, Fiorani, *Druhá světová válka*, Praha 2010.
- GILBERT, Martin, *Druhá světová válka: úplná historie*, Praha 2006.
- GLANTZ, David M., *Souboj Titánů: jak Rudá armáda zastavila Hitlera*, Brno 2005.
- GUDERIAN, Heinz, *Guderian: vzpomínky generála*, Brno 2009.
- HEINRICI, Gotthard, *Zrození bitvy: Bitva u Kurska*, Brno 1997.
- HOYT, Edwin Palmer, *Hitlerova válka*, Praha 2003.
- KARPOV, Vladimír, *Maršál Žukov*, Praha 2012.
- KEEGAN, John, *Druhá světová válka*, Praha 2003.
- MACDONALD, John, *Velké bitvy 2. Světové války*, Praha 2002.
- MANSTEIN, Erich von, *V zákopech druhé světové války*, Praha 2015.
- MASSON, Philippe, *Historie německé armády 1939-1945*, Praha 1995.
- MASSON, Philippe, *Hitler v roli vojevůdce*, Praha 2009.
- MCCARTHY, Peter, *Tanková válka: Vzestup a pád Hitlerových tankových divizí*, Praha 2003.
- NEWTON, Steven H., *Kursk: Německý pohled*, Brno 2011.

SEEMANN, Richard, *Poločas války*, Praha 2005.

SPEER, Albert, *Albert Speer: řídil jsem Třetí říši*, Praha 2010.

SUVOROV, Viktor, *Stín vítězství*, Praha 2005.

WINCHESTER, Jim, *Tanky a obrněná vozidla: druhá světová válka*, Praha 2000.

MULLIGAN, Timothy P., *Spies, Ciphers and „Zitadelle“ Intelligence and the Battle of Kursk, 1943*. In: *Journal of Contemporary History* 22, 1987 2, p. 235-260. Dostupné z JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/260932>

9 Resumé

The aim of the Bachelor's thesis is to analyze one of the greatest battles of the Second World War, the Battle of Kursk. It represents the decisive engagement of the German and Soviet troops on the Eastern Front in 1943. The thesis tracks the events before the battle, in its course and after its end in a chronological manner. The events that were directly related to the battle are mentioned in the first place. The situation of both armies, their preparations, strategies, armaments and economic capacities are described. The German attack plan and the Soviet defence are explained in detail. The main part of the thesis focuses on the battle itself, its course, commanders and the combat technology of the parties involved. The main focus of the analysis is armoured equipment latest types of which were deployed by Germany in the battle. It was precisely due to these new pieces of technology that the offensive itself was postponed, which undoubtedly had an effect on the preparation of Soviet defence in Kursk. These new machines include the heavy Tiger tank, the medium Panther tank and Ferdinand, the heavy tank destroyer. Also, the personalities of the generals who fought against each other in this battle are described in connection with their tactics of struggle. The most famous battle at Prokhorovka, which is known as the largest tank battle in history, is among the mentioned constituents of the war. The thesis is concluded with a description of its consequences, war losses and its influence on the following events of the Second World War. Starting with this battle on the Eastern Front, the German troops were practically limited to defence and retreat. The Soviet Union sent more and more masses of soldiers and technology to the area of the offensive. The overwhelming predominance of the Soviets led to the exhaustion of human resources on the part of Germany. The outcome of the battle can be considered as Germany's failure. Their expectations were not fulfilled, nor could they have been, for the reasons described in the thesis.